

SPRÅKET I LEO ÅGRENS INBÖRDESKRIGSSKILDNING

FÄDRENS BLOD

Marita Hietasaari

Biämnesavhandling

i svenska språket

Humanistiska fakulteten

Uleåborgs universitet

Juni 2021

INNEHÅLLSFÖRTECKNING

1 INLEDNING	3
1.1 Syfte.....	4
1.2 Material och metod.....	4
1.3 Tidigare forskningar.....	5
1.4 Leo Ågrens författarskap	6
1.5 Avhandlingens uppläggning	8
2 TEORETISK BAKGRUND	10
2.1 Finlandssvenska eller sverigesvenska?.....	10
2.2 Dialektala och talspråkliga drag i prosa.....	12
2.3 Idiolekt och register.....	13
2.4 Flerspråkighet.....	14
3 TALSPRÅKLIGA ORD OCH UTTRYCK.....	17
3.1 <i>Nog, jaså</i> och andra diskurspartiklar.....	19
3.2 <i>Va, nån</i> och andra reducerade former.....	20
3.3 Rödgardisten i bondearmén – historiskt bundna ord	21
3.4 Ett brev till fånglägret i Dragsvik	24
4 DIALEKTALA INLÄGG	26
4.1 Idiolekter och register – individuellt betingad variation.....	27
4.2 Verb och verbfraser.....	29
4.3 Pronomen.....	32
4.4 Andra dialektala drag	34
5 DET FLERSPRÅKIGA INBÖRDESKRIGET.....	35
5.1 De finska inslagen.....	36
5.2 Andra flerspråkiga drag	42
6 SAMMANFATTANDE DISKUSSION	47
LITTERATURFÖRTECKNING	50

1 INLEDNING

"Glöm oss aldrig!" Dessa ord fastnar i minnet på Rolf Eriksson, huvudfiguren i Leo Ågrens roman *Fädrens blod* (1961: 82). Med dessa ord tar arbetarföreningens ordförande Emil Andersson avsked av sin vän Rolf när denne befrias men de andra sex män som tillhörde föreningens styrelse ska arkebuseras. Historien om arkebuseringarna baserar sig på verkligheten: den 2 mars 1918 avrättades sju personer i Jakobstad. *Fädrens blod*, den tredje delen av Kungsådertrilogin, handlar om inbördeskriget som hundra år efter striderna 2018 mindes med otaliga skönlitterära och facklitterära böcker, artiklar, föreläsningar och diskussionsmöten. Under året lyftes många bortglömda böcker och texter fram, tyvärr var Leo Ågrens roman inte en av dem.

Ågrens romaner är kanske bortglömda men hans inflytande syns fortfarande till exempel i Lars Sunds (t.ex. 2014) och Kjell Westös (2000) historiska romaner där man kan upptäcka både innehållsliga och stilistiska hänvisningar till Ågren. Sunds och Westös romaner och mitt intresse för historiska krigsromaner¹ fick mig i första hand att bekanta mig med Ågrens författarskap. Ändå förtjänar *Fädrens blod* i sig att bli undersökt och presenterad för en större publik. Ågrens berättelsestil är egenartad och han behandlar sådana till 1918 relaterade teman som fortfarande intresserar forskare och författare (se t.ex. Kinnunen 2018): olagliga avrättningar och andra våldsamheter, sexuellt våld som maktutövning (våldtäkt av en röd kvinna, homosexuell våldtäkt i fånglägret), de omänskliga förhållandena i fångläger och attityder mellan de vita och de röda efter kriget. Även om huvudpersonen är vänsterinriktad är romanens perspektiv inte enbart rätt eftersom han ifrågasätter både de rödas och de vitas motiv under krigets lopp. Temana och romanens stämning kopplar den till 2000-talets litterära diskussion om inbördeskriget.² *Fädrens blod* är intressant inte bara innehållsligt utan även kompositionellt och stilistiskt. Olika berättelsenivåer och berättare, intertextuella inlägg och språkliga varieteter gör romanen till ett fascinerande forskningsobjekt. I denna avhandling vill jag framhäva ett delområde som gör *Fädrens blod* så speciell: författarens sätt att använda språkets möjligheter att skapa den fiktiva världen.

¹ Maarit Leskelä-Kärki och Kukku Melkas (2015) använder termen *historiska krigsromaner* i sin artikel som handlar om 2000-talets historiska romaner skrivna av kvinnoförfattare. Jag hänvisar med termen till romaner som handlar om krig men som inte är traditionella krigsromaner som huvudsakligen koncentrerar sig på att skildra strider, enskilda soldater eller kompanier.

² Om inbördeskrigets minneskultur och representationer, se Kinnunen 2018. Som centrala teman i romanerna publicerade efter 1990 nämner Tiina Kinnunen våld och lidande, sexualitet och sexuellt våld, homosexualitet, kvinnoperspektiv och strävan efter att se kriget som en gemensam tragedi (ibid. 352–356). Artikeln ingår i samlingsverket *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö* (2018) som handlar om orsaker och konsekvenser av inbördeskriget.

1.1 Syfte

Finlandssvenska författare kan i grunden välja mellan två strategier när de skriver: man kan skriva som människor talar, det vill säga använda dialekter, finlandismer, finska lån och språkets andra varieteter eller man kan eftersträva "ett allmänt gångbart standardspråk", svenskan som är gemensam för både Sverige och Finland (Pettersson via Tandefelt 2017: 32).³ Leo Ågren valde det första alternativet när han skrev *Fädrens blod*: han utnyttjar dialekt, talspråkliga uttryck, ålderdomliga ord och standardsvenska, därtill kommer många finskspråkiga ord och fraser. Min hypotes är att Ågren har planerat både romanens komposition och dess språkliga variation så att både strukturen och språket reflekterar det tematiska innehållet, det hur svårt det är att skriva en enhetlig berättelse om de kaotiska händelserna 1918. I denna avhandling koncentrerar jag mig på romanens språk, speciellt på talspråkliga och dialektala inslag samt flerspråkigheten. Andra företeelser, som ålderdomliga ord och retoriska figurer, tas upp bara om de förekommer i de utvalda citaten. På vilket sätt använder Ågren talspråkliga och dialektala drag i *Fädrens blod*? Vilka andra språk förekommer i romanen och i vilket syfte används de? Hur reflekterar språket romanens innehåll? Med hjälp av dessa forskningsfrågor exciperar jag de avsnitt i *Fädrens blod* som ska analyseras närmare.

1.2 Material och metod

Som undersökningsmaterial har jag den ovan nämnda romanen *Fädrens blod* av Leo Ågren. Jag ska redogöra för romanens innehåll närmare i avsnitt 1.4 och i analysdelen. Eftersom min avsikt är att göra en språklig analys har jag vid läsningen för det första markerat alla passager som innehåller sådana ord och uttryck som avviker från standardspråket. För det andra har jag med hjälp av mina forskningsfrågor exciperat de ord och fraser eller längre avsnitt som ska analyseras mera ingående. Den röda tråden som har styrt mina val är, som sagt, inbördeskriget och på vilket sätt det manifesterar sig i romanens språk. Min avsikt är emellertid inte att göra en kvantitativ undersökning utan att presentera Ågrens varierande sätt att skriva. Min studie är alltså en kvalitativ analys av språket i *Fädrens blod*. Jag begränsar analysen av de talspråkliga och dialektala dragen till två språknivåer, de lexikala och morfologiska nivåerna, dvs. att ord och uttryck (substantiv, verb och verbfraser samt pronomen) står i centrum, men den syntaktiska nivån undersöks inte. Eftersom romanen handlar om

³ Tandefelt (2017: 32) refererar litteraturforskare och författare Torsten Pettersson som försvarade sitt val att använda standardspråk i sin roman när en recensent ansåg att språket saknade "finlandssvensk prägel".

inbördeskriget uppträder det ord som är historiskt bundna till konflikten, och dessa ord ska analyseras i ett avsnitt. De längre citaten som lyfts fram är både innehållsligt och språkligt betydande. Ord och fraser återges i de flesta fall tillsammans med omgivande text men en del lyfts fram en i sänder. Om exemplet består av enstaka satser eller meningar har de nummerats. I texten har de analyserade orden och fraserna kursiverats, betydelsen eller den rätta formen anges med enkla citationstecken, t.ex. *kasta* 'kastade'. Eftersom alla analyserade citat är från *Fädrens blod* anges endast sidnumret inom parentes i löpande text och förkortningen FB när det gäller ett längre citat eller för tydlighetens skull.

1.3 Tidigare forskningar

I sina romaner behandlar Ågren etiska frågor om klasskillnader, religionens makt och krig. Ändå har hans författarskap forskats överraskande litet. Hans verk har inte översatts till finska även om hans romaner fick bra recensioner både i Finland och i Sverige, och som författare är han någotsånär okänd bland finskspråkiga läsare. I *Suomen kirjallisuushistoria* nämns han i förbigående som medlem till den vänsterorienterade litterära gruppen Kiila (Sallamaa 1999: 62). I de finlandssvenska litteraturhistorierna skrivs det dock mera omfattande om honom. Michel Ekman tilltalar Ågren som "gränsöverskridare" i den andra delen av *Finlands svenska litteraturhistoria* (2000: 246–247) och skriver att han är "konstnärligt mest betydande av de österbottniska femtiotalsförfattarna". Ekman räknar Ågren till folklivsskildrare, och det gör också Thomas Warburton (1984: 271–273) i sin *Åttio år finlandssvensk litteratur*. Som karakteristiska egenskaper hos Ågren nämner Warburton till exempel hans språkliga kunskaper och den satiriska humor som präglar många av hans böcker. Tuva Korsström (2013: 110–114) presenterar Ågrens verk i sin omfattande studie av den nyare finlandssvenska litteraturen *Från Lexå till Glitterscenen. Finlandssvenska tidsbilder, läsningar, författarporträtt 1960–2013*. Titeln "Leo – det stora löftet" hänvisar inte bara till Ågrens korta författarskap, för hans produktiva skrivperiod varade bara åtta år, utan även till de recensioner som var positivt inställda men där kritiker nästan utan undantag såg Ågren som ett stort löfte vars nästa roman skulle vara "den stora finlandssvenska romanen" (se även Ekman 2000: 246).

Mig veterligen finns det endast en tidigare akademisk forskning som behandlar Ågrens romaner. Yasmin Nyqvists pro gradu-avhandling (2009) är en diskursanalys av klassproblematiken i Ågrens Kungsådertrilogi som hon kallar romanerna *Kungsådern*, *När gudarna dör* och *Fädrens blod*. Hennes artikel "Språk och klass hos Leo Ågren", som publicerades i *Nya Argus* (2010), baserar sig på avhandlingen och handlar om hur Ågren använder olika språkvarieteter för att signalera

klasskillnader. Utöver de ovannämnda måste nämnas Gösta Ågrens bok *En man gick genom stormen* (1983) där han skriver om sin brors författarbana, mottagandet av hans romaner och om de motgångar han drabbades av under sitt liv. Språket i finlandssvenska romaner har studerats både ur lingvistisk och översättningsteoretisk synpunkt. Birger Liljestrands artikel om språket i Jarl Hemmers prosa är relevant för min undersökning eftersom inbördeskriget var ett centralt tema i två av Hemmers romaner. Ann-Marie Ivars *Dialekter och småstadsspråk* (2015) är en väsentlig källa gällande dialekten i *Fädrens blod*.

1.4 Leo Ågrens författarskap

Leo Ågren (1928–1984) är en österbottnisk författare från Nykarleby. Han arbetade som typograf i Jakobstad men flyttade senare till Stockholm där han dog vid 56 års ålder. Ågren skrev sju romaner, merparten av vilka kan klassificeras som historiska romaner. Därtill skrev han ett Hörspel, en pjäs samt en diktsamling. Han debuterade 1954 med romanen *Hungern i skördetid* och året därpå utkom *Motsols*. Romanerna, som delvis bygger på författarens egen släkthistoria, skildrar obesuttnas lott och kamp för bättre levnadsvillkor. Som närmaste företrädare ansåg han själv, likaväl som de senare litteraturforskarna, de svenska proletärförfattarna Jan Fridegård, Ivar Lo-Johansson och Dan Andersson. (Ekman 2000: 246–247; Nyqvist 2010; Korsström 2013: 110–111.) Efter dessa romaner kom Kungsådertrilogin⁴: *Kungsådern* (1957), *När gudarna dör* (1959) och *Fädrens blod* (1961). Efter trilogin publicerade Ågren två romaner som båda handlade om krig och motstånd. Kortromanen *Ballad* (1962) berättar om en man som söker tillflykt i en kyrka från sina förföljare. Var och när händelserna utspelar sig definieras inte, det väsentliga är de etiska frågor som diskuteras. I Ågrens sista roman *Krigshistoria* (1971) berättar huvudpersonen Leo Nilsson om sin tid som krigsfånge i Österbotten. Romanen är "en kompromisslöst pacifistisk" berättelse som Warburton konstaterar i sin litteraturhistoria. (Warburton 1984: 273; se även Korsström 2013: 113.) Dessa två sista romaner har översatts till tyska och *Ballad* också till estniska (Finna.fi).

I de två första romanerna använde Ågren standardspråk med några dialektala inlägg (Ågren 1983: 25) men i *Kungsådern* var dialogen redan dialektalt färgad. *Fädrens blod* är alltså den sista delen av den historiska romantrilogin. Trilogin skildrar kampen mellan de obesuttna och de välbärgade från början

⁴ Jag använder Yasmin Nyqvists (2009) benämning *Kungsådertrilogi* om de tre romanerna *Kungsådern*, *När gudarna dör* och *Fädrens blod*.

av 1700-talet till 1900-talet. Berättelsen koncentrerar sig på två släkter som strider om äganderätten till ett skogstorp. I *Kungsådern* skaffar drängen Olof Gersson en egen jordlott och bygger ett torp där, men han tas fast och straffas för att ha slagits med sin förre husbonde Simon Påls. På detta sätt börjar kampen om torpet på Storsjöliden. I romanen *När gudarna dör* är huvudpersonen Gerssons dotterson Jöns, en gudfruktig man, som förlorar sin familj när hans torp bränns ner av söner till en avundsjuk pålsättling. Jöns försöker hämnas men blir efterspanad. I slutet av romanen har Jöns ett samtal med sin Gud. Samtalet slutar med Jöns replik: "Jag har alltili söka tjän de [...]. Nu sku ja villa spott på de." (Ågren 1959: 246; se även Ekman 2000: 246–247; Korsström 2013: 110–111) Denna fantasirika scen där Gud talar standardspråk och Jöns dialekt framhäver både de språkliga och stilistiska egenskaperna hos Ågren.

Berättarstilen i den första romanen är traditionell, men den andra delen ansågs speciellt mot slutet övergå i ett symboldrama (Bondestam via Nyqvist 2009: 7). I den tredje delen har Ågren återigen förändrat stilen. *Fädrens blod* börjar med berättarens bekännelser om sina svårigheter med skrivandet av den tredje delen av trilogin och om sin avsky för episka berättelser. Detta kan anses som ett svar till Ågrens recensenter vilkas stora förväntningar han tycktes aldrig kunna uppfylla.⁵ Romanens protagonist Rolf Eriksson har berättat om händelserna 1918 för romanens berättare. I följande kapitel får Rolf besök av två Jehovas vittnen till vilka han börjar läsa ur "Djävulens bok", det vill säga han börjar berätta om inbördeskriget. Berättaren, som många recensenter har tolkat vara Leo Ågren själv, kommer fram i flera avsnitt, han kommenterar berättelsen, talar med Rolf och till slut deltar i hans begravning.

I Rolf Erikssons öde möts det privata och det offentliga: Ågren beskriver inbördeskrigets faser genom sin huvudperson som av en slump kämpar på både vita och röda sidan, hamnar i fångläger och blir även dödförklarad. Som Gösta Ågren (1983: 82) konstaterar är hans öde "alldeles otroligt" men det är "den klara, drastiska realismen" som får läsaren att tro på berättelsen. *Upp trälar!*, som är den andra delen av Väinö Linnas *Här under polstjärnan*-trilogin och skildrar inbördeskriget, hade utkommit ett år tidigare, men Ågrens *Fädrens blod* var helt annorlunda och fick "långa, berömmande recensioner" i Stockholm, och ingen "talade om Linna, om eftersägeri" (Ågren 1983: 75–76). *Fädrens blod* ansågs

⁵ Nils-Börje Stormbom (1957) som recenserade *Kungsådern* i *Hufvudstadsbladet* skriver att "Leo Ågren har bestått sitt litterära gesällprov med heder. Till mästerprovet är det förstås ett gott stycke kvar men mig har 'Kungsådern' befast i tron att vi har orsak och rätt att vänta oss det en gång." Christer Kihlman (1961) anser i *Nya Argus* att *Fädrens blod* är en "imponerande" och "intensiv engagemangsroman" men att den föregående romanen *När gudarna dör* var "som litterär komposition [...] betydligt överlägsen". Nyqvist (2010) antar att recensenternas uppfyllda förväntningar kan ha orsakat att Ågrens verk har fallit i glömska.

inte som en imitation av Linnas roman, men dock hänvisade många recensenter både i Finland och i Sverige till Linna och några även jämförde romanernas stil och komposition (se t.ex. Attorps 1961; Edström 1961; Stormbom 1961). Romanens episodiska struktur och olika berättelsenivåer tilltalade inte alla recensenter, till exempel *Hufvudstadsbladets* Nils-Börje Stormbom (1961) ansåg att denna "till synes slumpartad växling [...] gör ett grumligt och förvirrat intryck och saknar såvitt jag kan se verklig motivering". Däremot nämner Sven Willner (1961) i *Västra Nyland* förutom Linna även Paavo Haavikko och Veijo Meri och deras "mera 'modernt' uppbyggda romaner"⁶ och anser att Ågrens roman är "till synes [...] ganska nyckfullt komponerad men som ändå samlar sig till en meningsfull helhet och [...] måste betecknas som Storsjöleden-trilogins konstnärliga höjdpunkt". Trots detta jämför Willner inte *Fädrens blod* med Haavikkos och Meris romaner, även om Ågren har mer gemensamt med modernisterna än med Linnas breda epik.

1.5 Avhandlingens uppläggning

I följande kapitel presenteras den teoretiska bakgrunden. Jag tar upp terminologin med vilken hänvisas till språkets olika varieteter som till exempel *standardspråk*, *dialekt* och *talspråk*. Dessutom diskuterar jag de möjligheter som författaren har för att ange den språkliga miljön så autentiskt som möjligt. Av den anledningen behandlas sådana språkliga drag som *flerspråkighet* och personens *idiolekt* (det personliga språket) och *register* (det situationsbundna språket).

I kapitel 3 skildras romanens talspråkliga ord och uttryck, till exempel diskurspartiklar och reducerade former. Tidpunkten, det vill säga året 1918, medför att det finns en del ord som anknyter till inbördeskriget: ord som beskriver de stridande parterna och hatretorik som riktades mot motståndare. Dessa ord beskrivs också i detta kapitel. Av speciellt intresse är det brev som återges i romanen och som innehåller olika språkliga varieteter; detta brev analyseras i slutet av kapitlet.

I kapitel 4 behandlas romanens dialektala inlägg. Jag tar upp exempel på verb och verbfraser samt pronomen. Ågren karakteriserar sina personer genom språket, och detta syns speciellt när Rolf och Evert Norrgård, avkomlingarna till de stridande släkterna, möts. Detta möte analyserar jag med begreppen *idiolekt* och *register*, som ska definieras i följande kapitel.

⁶ Paavo Haavikkos *Yksityisiä asioita* och Veijo Meris *Vuoden 1918 tapahtumat* utkom båda 1960, liksom *Upp trälar!* av Väinö Linna.

I kapitel 5 beskrivs romanens flerspråkighet. Med flerspråkighet hänvisas i detta fall till inskott av andra språk än svenska. Att finlandssvenska författare använder finska ord, uttryck och även längre sekvenser är inte ovanligt. I romanen finns inskott av finska men även av andra språk, till exempel tyska. Dessa inslag på främmande språk speglar de språkliga förhållandena under inbördeskriget.

I kapitel 6 finns en sammanfattande diskussion av resultaten och förslag till vidare forskning.

2 TEORETISK BAKGRUND

Var går gränsen mellan språk och dialekt? Skillnaden mellan vissa språk är påfallande, till exempel mellan svenska och finska. Speciellt mellan besläktade språk, som svenska, norska och danska, är skillnaden mindre synbar, och då kopplas avgränsningen till skriftspråken och gränserna mellan stater. Med uppkomsten av nationalstater uppstod också begreppet nationalspråk. Ofta handlade det om den dialekt som talades i statens maktcentrum och som sedan fick tjäna som grund till skriftspråket. (Einarsson 2009: 30–32, 148.)

Finland var länge en del av Sverige och då talade till exempel myndigheter, präster och lärare svenska medan vanligt folk talade olika dialekter av finska (se t.ex. Reuter 2015: 13). Enligt Charlotta af Hällström-Reijonen (2012: 14), som har studerat användningen av finlandismer över tid, används termen *finlandssvenska* från och med 1920 då termen etablerades. Innan detta användes till exempel termen *finländsk svenska*. I det följande definieras *finlandssvenska*, *sverigesvenska* och andra relaterade termer. Därtill diskuterar jag talimitation, det vill säga hur författaren utnyttjar dialektala, talspråkliga och flerspråkiga drag i sitt skrivande för att skildra den språkligt mångfasetterade världen. Jag behandlar också begreppen *idiolekt* och *register* med vilka refereras till människas personliga sätt att uttrycka sig respektive till situationsbundna sätt att använda språk. I det sista avsnittet redogörs för begreppet *flerspråkighet*.

2.1 Finlandssvenska eller sverigesvenska?

Svenskan är ett pluricentriskt språk, dvs. att det finns två nationella varieteter, *natiolekter*, som talas i två länder, i Sverige och i Finland (Reuter 2015: 12). *Finlandssvenska* kan definieras som ett "regionalt standardspråk" (Ivars 2015: 22) eller som "den icke-dialektala svenska som talas och skrivs av finlandssvenskar" (Reuter 2015: 13). Det har även ställts krav att språket måste innehålla "vissa finländska särdrag" innan det kan kallas finlandssvenska (af Hällström-Reijonen 2012: 15).

Motsvarande term gällande svenskan i Sverige är *sverigesvenska*. Däremot hänvisar termen *rikssvenska*, som många i Finland använder som synonym till *sverigesvenska*, till standardspråket i Sverige. På grund av mångtydigheten undviks termen eller ersätts med termen *standardsvenska*. (*Svenska Akademiens grammatik*, hädanefter SAG, 2010: 1, 219; af Hällström-Reijonen 2012: 17.) I SAG (1, 225) definieras *standardspråk* som en "språkvariant som kan användas av alla språkbrukare

utan att förknippas med någon särskild del av språkområdet och som i allmänhet uppfattas som den mest korrekta varianten". I denna avhandling hänvisas med *standardspråk* till det finlandssvenska standardspråket och med *sverigesvenska* till svenskan i Sverige utan att precisera om det handlar om standardspråk eller andra varieteter.

Språkvårdare Hugo Bergroth använder termen *högsvenska* för standardspråket i sin studie *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift* (1992), som ursprungligen publicerades 1917, men numera anses termen föråldrad (af Hällström-Reijonen 2012: 17; Reuter 2015: 14). En *finlandism* kan definieras som "ett ord eller uttryck som bara eller huvudsakligen används i Finland eller som i Finland används i en annan betydelse än i Sverige" (Reuter 2015: 14). Skillnaden mellan termerna *finlandism* och *provinsialism*, vilken några forskare använder, definieras av af Hällström-Reijonen (2012: 78) på följande sätt: provinsialism är ett ord eller uttryck som används "provinsiellt eller regionalt i det svenska språkområdet [...] medan en finlandism är en provinsialism som bara förekommer i Finland". Till exempel Liljestrand (1998: 36) hänvisar med *provinsialismer* till språkdrag som är "allmänt finlandssvenska". Den ovannämnda definitionen av finlandismer tillfredsställer dock inte af Hällström-Reijonen (2012: 78–79) utan hon preciserar begreppet vidare. Enligt hennes närmare definition är finlandismen

ett ord, en fras eller en struktur som bara används i finlandssvenska samt i finlandssvenska regionalspråk eller som i dem används i en annan betydelse än i svenskan i Sverige. Även uttryck som är påfallande mer frekventa i finlandssvenska och finlandssvenska regionalspråk än i svenskan i Sverige räknas till finlandismerna.

Finlandismer förekommer på alla språkliga nivåer men vanligast är de på den lexikala nivån. Finlandismerna kan delas upp efter ursprung. Det finns till exempel *fennicismer* (ord och uttryck som härstammar från finskan) och *arkaismer* (ord eller uttryck som inte längre används i Sverige men är i bruk i Finland och kan därför verka ålderdomliga för en sverigesvensk person). (af Hällström-Reijonen 2012: 78–80; Reuter 2015: 14.)

Diskussionen över finlandssvenskans ställning i förhållande till sverigesvenskan har stundom varit hetsig. I sin studie ger af Hällström-Reijonen (2012: 4, 61, 89) en överblick över förändringarna inom språkvården. Resultatet av hennes undersökning är att finlandssvenskarna särskilt under mellankrigstiden stödde språkvårdens åtgärder med vilka förhindrades att finlandssvenskan fjärmade sig från svenskan i Sverige. Vändpunkten kom på 1950-talet då kritiken mot "Bergroth och hans efterföljare" växte och deras språkvårdideologi ansågs verka "hämmande på den svenskspråkiga litteraturen i Finland". Mikael Reuter (2015: 34–35) konstaterar för sin del i sin handbok *Så här ska*

det låta. Om finlandssvenska och språkriktighet att "[d]et litterära skapandet ska vara fritt, men det bör vara en frihet under ansvar [...]". Han verkar instämma med Torsten Pettersson (se avsnitt 1.1, fotnot 3) att författare och förlag borde ta i beaktande också marknaden i Sverige och undvika onödiga finlandismer. Författare eftersträvar dock ofta att återge språket i litterära verk som det återkommer i verkligheten med språkmöten mellan olika varieteter.

2.2 Dialektala och talspråkliga drag i prosa

Dialektala och talspråkliga element förekommer vanligen i dialogen, i direkt och dold anföring samt i någon mån i indirekt anföring, men i berättande text är de mer sällsynta (Liljestrand 2003: 122; Tandefelt 2017: 35). Som Liljestrand (1983: 33) påpekar i sin studie *Tal i prosa*, där han analyserar anföringsteknik hos svenska och några finlandssvenska författare, kan talspråk hänvisa till allt slags tal "från retoriskt högspråk till starkt vardagligt språk". Med talspråk menar han "det spontana, vardagliga, talade riksspråket". Det är i denna betydelse som termen talspråk används i denna avhandling: jag syftar med termen på den vardagliga, talade finlandssvenskan. Att återge det levande talet som det faktiskt talas är omöjligt, för att citera Marika Tandefelt (2017: 35):

Ett genuint talspråk med avbrott, upprepningar, korrigeringar, diskurspartiklar, pauser och tvekljud är emellertid inte läsbart. En illusion av levande tal kan författaren ändå åstadkomma med hjälp av ett urval talspråksmarkörer.

Det handlar alltså om talimitation, ett stiliserat språk, som ger intryck till exempel av ett dialektalt eller flerspråkigt tal men utesluter inte läsare (Ivars 2000: 138; Liljestrand 2003: 122; Tandefelt 2017: 35). Författaren bör alltså göra en kompromiss mellan autenticitet och begriplighet när han "vill förankra sin berättelse i en existerande eller fiktiv finlandssvensk miljö, där svensk dialekt, blandspråk, slang, finska och andra språk kan förekomma vid sidan av ett skriftspråksnära talspråk". Genom att använda olika markörer och språkliga varieteter ger författaren en illusion till exempel av sociala och geografiska omständigheter och av karaktärens personliga stil. (Tandefelt 2017: 36.)

Talspråkliga drag förekommer dock inte bara på morfologisk utan även på syntaktisk och lexikal nivå. Författaren kan imitera talet med från skriftspråket avvikande former men hen kan också använda ord och uttryck som normalt inte uppträder i skrift. Sådana är till exempel interjektioner (även svordomar och andra kraftord kan räknas hit), diskursmarkörer (så kallade signalord med vilka samtalspartner signalerar att hen hänger med) och referenspraktik (flitig användning av de demonstrativa pronomenen). (Lindström & Wide 2015; Tandefelt 2017: 38.) Andra typiska drag för

dialogen är turtagning, pauser, felsägningar, redundans (som upprepningar, rättelser och onödiga ord) och enkel meningsbyggnad med parataktiska satser (Liljestrand 1983: 34–35; Tandefelt 2017: 39–42).

De dialektala inslagen uppträder huvudsakligen i dialogen och är även mer sällsynta i de relaterade partierna än de talspråkliga markörerna (Ivars 2000). Med dialektala ord och uttryck kan författaren förankra sin berättelse i ett visst område. Begreppet *dialekt* har definierats på olika sätt. En dialekt kan anses som "det gångbara kommunikationsspråket inom ett avgränsat geografiskt område" (*Språken i Sverige* via Ivars 2015: 13). Ivars (2000: 13–15) talar om dialekten som "en lokalt förankrad språkart" och utgående från denna definition finns det närmare hundra svenska dialekter eller stadsmål i Finland. I sin studie *Dialekter och småstadsspråk* presenterar Ivars (2015) fyra dialektområden (Österbotten, Åboland, Åland och Nyland) och fyra småstadsspråk (Jakobstads-, Kristinestads-, Ekenäs- och Lovisaspråket). När det gäller *Fädrens blod* finns det i huvudsak två väsentliga dialektområden som bör tas i beaktande: nordösterbottniska dialekter och Jakobstadsspråk – dock kan den senare anses ingå i de nordösterbottniska dialekterna. Leo Ågren föddes i Nykarleby och arbetade i Jakobstad, där händelserna i *Fädrens blod* huvudsakligen utspelas, och städerna ligger nära varandra i norra Österbotten. I kapitel 4 lyfter jag fram några dialektalt färgade avsnitt från romanen, men i analysen ska jag inte systematiskt skilja mellan företeelser som ingår i Nykarlebydialekten och sådana som ingår i Jakobstadsspråket eftersom båda representerar det nordösterbottniska området där Ågren verkade.

2.3 Idiolekt och register

Alla människor har sitt personliga sätt att använda språket (idiolekt) men samtidigt har var och en flera situationsbundna sätt att uttrycka sig (register). Språksociologen Jan Einarsson ser idiolekten som en kombination av olika egenskaper och miljöer: det geografiska området där en människa bor, de olika sociala gemenskaper hon ingår i, den etniska bakgrunden hon har och hennes kön och ålder. Alla dessa "lekter" – geolekt, sociolekt, etnolekt, sexolekt och kronolekt – hänger ihop och påverkar människans sätt att uttrycka sig, det vill säga produktionen. Utöver produktionen bör man ta hänsyn till konsumtion och reception, hävdar Einarsson. Med detta åsyftar han både kultur- och mediekonsumtion och på hur människor uppfattar dem och påverkas av dem. Idiolekten är "sociokulturellt betingad" och relativt stabil men den kan förändras genom nya erfarenheter, och också dominansförhållandet mellan lekter varierar enligt situationen. (Einarsson 2009: 211–215.)

Enligt Einarsson svarar termen idiolekt på frågan vem man är och det situationsbundna sättet att tala, det vill säga registret, på frågan vad man gör. Stilen svarar på frågan hur man gör det man gör, och den kan variera från formell till informell. Men som Einarsson påpekar är gränserna mellan idiolekt, register och stil suddiga. (Einarsson 2009: 215–216.) Jag återkommer till dessa begrepp i avsnitt 4.1.

2.4 Flerspråkighet

Att återge världen som den vore enspråkig var ett medvetet val för finlandssvenska författare under 1800-talet och största delen av 1900-talet. I litteraturen dominerade "ett språkvårdarnas och den bildade klassens språk", hävdar litteraturforskaren Kristina Malmio (2011a: 293–295). Hon anser att författarna ville med språket skapa en enhetlig värld, världen som var verklighetsfrämmande och långt borta från den flerspråkiga vardagen. Först under 1990-talet började flerspråkigheten synas mer i litteraturen med romanerna av Kim Weckström, Kjell Westö och Lars Sund. Det finns dock författare från 1800- och 1900-talen som prydde sina texter med ord och uttryck på andra språk än svenska. (ibid.) Som ett exempel kan nämnas Elmer Diktonius vars två- och flerspråkighet har forskats av Malmio (2011b), Julia Tidigs (2014) och Heidi Grönstrand (2018). Grönstrand (2018) analyserar den språkliga mångfalden i *Janne Kubik* (1932) och dess finska översättning *Janne Kuutio* (1946) gjord av författaren själv. Genom Jannes livsöde skildrar Diktonius också året 1918 och dess konsekvenser. Diktonius roman är värd att nämnas som förebild för Ågren även om det inte är möjligt att fördjupa sig i förhållandet mellan dessa två verk i denna avhandling. Huvudfiguren Janne, som hamnar från det röda gardet i fånglägret och senare blir en medlem i Lapporörelsen, är dock helt olik Ågrens Rolf Eriksson till karaktär. Gemensamt för Diktonius och Ågren är också det att båda författarna uttrycker i början av romanen sina svårigheter att åstadkomma en roman som de ursprungligen hade för avsikt att skriva eller som förväntades av dem – en modern roman i fråga om Diktonius (se Tidigs 2014: 244) och en historisk roman, en "episk berättelse" (FB: 6), när det gäller Ågren.

I sin studie av flerspråkigheten i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa räknar Julia Tidigs upp olika termer med vilka forskare har hänvisat till texter som innehåller spår av något annat eller några andra språk än textens huvudspråk. Bland dessa termer finns till exempel *språkväxling*, *kodväxling*, *flerspråkighet* och *blandspråkighet*. Tidigs avvisar termen *kodväxling* eftersom den används i sociolingvistik och detta kunde framkalla en analog med flerspråkighet i tal. Ett annat skäl är att "kod och kodväxling som begrepp är präglade av en förväntning på urskiljbara och isolerbara språkliga

koder" och detta kunde leda till "ett slags 'enspråksnormativitet'" där gränser mellan språk ses som "naturliga". Ofta är det ju en varietet bland många andra som upphöjs till ett officiellt språk och som får både institutionellt och politiskt stöd. (Tidigs 2014: 46–54.)

Harriet Eriksson och Saara Haapamäki (2011) har skapat en modell för analys av flerspråkigheten i skönlitterära texter. I modellen, som grundar sig på den kommunikativa kontexten, motsvarar sändaren författaren och mottagaren läsaren. Flerspråkigheten kan utgöra ett tema men gör det inte nödvändigtvis, och detta för sin del påverkar på vilket sett språkväxlingen manifesterar sig i texten. Skribenterna föreslår två huvudkategorier av språkväxling: *en latent (implicit)* och *en manifest (explicit)*. Den förra innebär att författaren med hjälp av "metaspråkliga kommentarer eller kontextuella ledtrådar" låter läsaren förstå att det finns fler än romanens huvudspråk närvarande. Den senare innebär att det inom texten finns ord, fraser eller längre sekvenser skrivna på något annat språk. Eriksson och Haapamäki indelar språkväxlingen vidare i tre kategorier enligt hur frekventa (antalet inslag), markerade eller integrerade sekvenserna är. Sekvensen på andra språk kan vara helt omarkerad och då är markeringen svag. Sekvensen kan också vara kursiverad, översatt eller förknippad med en metaspråklig kommentar – markeringen är desto starkare ju flera olika sätt att framhäva språkväxlingen författaren använder. Inslag på främmande språk kan vara icke-integrerade eller de kan vara grammatiskt anpassade efter textens huvudspråk. (Eriksson & Haapamäki 2011: 44–49.) Tidigs (2014: 59) har utarbetat uppdelningen i Eriksson och Haapamäkis modell så att hon har två distinkta kategorier för markering: *av-integrering* och *glossering*. Den förra innebär till exempel typografiska markörer och den senare de olika sätten "att förklara eller kommentera de främmande uttrycken".

Språkväxlingen kan ha olika funktioner. Eriksson och Haapamäki (2011: 50–51) nämner till exempel återgivningen av den språkliga miljön så autentiskt som möjligt. Detta ger även en möjlighet att kommentera klassproblematiken eller andra samhällsliga problem mellan olika språkgrupper. Språkväxlingen kan fungera antingen inkluderande eller exkluderande beroende på läsarens språkliga kunskaper. Även om läsaren inte förstår alla främmande sekvenser är effekten inte nödvändigtvis negativ. Dessa element kan fungera som exoticerande och främmandegörande, det vill säga att den litterära språkväxlingen har "potential att fungera som ett element som får oss att se världen från en ny synvinkel, i ett nytt ljus", förstår vi de främmande elementen eller inte (ibid. 51). Eriksson och Haapamäki hänvisar till Julia Tidigs artikel om flerspråkighet (2007), där hon skriver om Viktor Sjklovskij begrepp *främmandegöring*. Tidigs behandlar temat också i sin dissertation (2014) där hon

påpekar att effekten på läsare som inte behärskar alla språkliga varieteter som författare har använt kan vara även större än på sådana läsare som förstår dem.

Den flerspråkiga texten vänder sig till olika läsare på olika sätt, men det betyder inte att den flerspråkiga läsaren utgör den ideala publiken och att enspråkiga läsare eller läsare som behärskar en del av textens språk enbart stängs ute. Om främmandegöring anses vara en väsentlig aspekt av vad litteratur kan åstadkomma – om litteratur alltså inte betraktas som förmedling av information om ett skildrat objekt – är dessa skenbart icke-ideala läsare i själva verket alldeles ypperliga måltavlor för flerspråkig text, eftersom möjligheten är stor att de reagerar på det främmande i textens språk. (Tidigs 2014: 104.)

Romanens flerspråkighet kan således uppfattas som "en anti-autentiserande strategi" (se Tidigs 2014: 79) i motsats till ofta betonad förmåga att skapa illusion av en autentisk språkmiljö. I detta sammanhang kritiserar Tidigs (2014: 104) den bakomliggande kommunikativa kontexten för att vara en för idealiserad föreställning om relationen mellan författare, text och läsare.

Eriksson och Haapamäkis analysmodell har väckt uppmärksamhet men också kritik. Tidigs (2014: 40, 56) anser att modellen "har begränsad bäring på litteraturvetenskapliga spörsmål" eftersom den inte gör distinktion om språkväxlingen förekommer i relation eller i dialog. Marika Tandefelt (2017: 68) instämmer och påpekar att språkväxlingen har en annan funktion i en relation än i ett samtal. Båda skribenterna framhäver att förekomsten av olika språkliga varieteter är vanligare i dialogen, som enligt Tandefelt (ibid.) är "öppnare för tillfälligheter och allehanda influenser". En del forskare har ifrågasatt den implicita språkväxlingen och föreslagit att det borde myntas en ny term som beskriver sådana fall där ingen språkväxling i själva verket äger rum (Tidigs 2014, Landqvist & Tingsell 2016, Björklund 2016). Jag återkommer till dessa anmärkningar närmare i avsnitt 5.2 där förekomsten av danska och tyska inslag behandlas, av vilka många är exempel på den så kallade implicita språkväxlingen. Fastän Eriksson och Haapamäkis modell har utsatts för kritik, anser jag att dess centrala begrepp är användbara för att analysera flerspråkighet i Ågrens roman.

Förekomsten av inslag på andra språk än svenska är inte särskilt omfattande i *Fädrens blod*, emellertid utnyttjar Ågren andra språk i romanen i olika funktioner och på ett sätt som måste beaktas i föreliggande arbete.

3 TALSPRÅKLIGA ORD OCH UTTRYCK

Jag börjar behandlingen med ett citat som innehåller både talspråkliga och dialektala företeelser. I detta kapitel analyseras de talspråkliga och i följande kapitel 4 de dialektala orden och fraserna. Först hänvisar jag kort till interjektioner och några enstaka substantiv som uppträder i citatet. Därefter, i avsnitt 3.1, behandlas diskurspartiklar. I avsnitt 3.2 tas reducerade former upp och i avsnitt 3.3 somliga historiskt bundna ord med ytterligare exempel från romanen. Till slut, i avsnitt 3.4, analyseras ett brev där skribenten strävar efter en standardspråklig form men där ortografin och syntaxen vacklar.

Faktor Skarp, Rolfs förman från tryckeriet, kommer för att hämta Rolf från arbetarföreningens lokal Talon: denne behövs i tryckeriet. Rolf går men skäms samtidigt för att han inte har viljestyrka att möta döden med sina kamrater. När han följande dag ser liken på trappan framför Talon, blir han förskräckt:

Herregud, sju – vem var den sjunde? [- - -]

– Varför är de sju? skrek han plötsligt ut i luften. Varför är de sju? Jag lever ju – jag lever.

Någon tog honom i armen.

– Skrik inte, sa en lågmäld röst. De kanske inte har fått **nog** än och du ligger **nog** närmast till om det blir mera skjutande.

– Men varför – **varför i helvete**...

– Kosonen är den sjunde. Han blev uttagen till **arkebuseringsschacket** han med. Men när de skulle börja stod han bara och såg på Wärnberg. Och när eldordern kom sprang Kosonen på offaren som kommenderade dem och började dänga honom med gevärskolven. Offarnäsan sprang i blod och så fick gruppen order att skjuta Artur med, när de nu en gång var i farten. För han är **nog** röd i själ och hjärta han med, sa officern.

Och nu låg Kosonen där i en hop röda och skulle aldrig bli officer. (FB: 86–87.)

Vem som tilltalar Rolf identifieras inte, men i hans repliker finns mera dialektala inslag varemot Rolf talar mer talspråkligt. Citatet inleds med interjektionen *herregud*, fem rader senare finns *varför i helvete*. Båda uttrycker förvåning. Interjektioner som *svordomar*, andra kraftuttryck och skällsord utkommer nästan uteslutande i dialogen. Jag granskar inte närmare dem, men här finns ett urval av texten: *skitprat* (31), *jävla tattare* (43) och *jävla röding* (204), *för sjutton* (50), *tammesjutton* (64) och *tammefan* (205), de *satans idioterna* (113). Det vanliga kraftordet *fan* förekommer som interjektion i olika kombinationer, t.ex. *har man sett på fan* (43) men även sammansatt med andra ord, t.ex. *bondfan* (17) som enligt *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (2019, hädanefter OFSF, s.v. bond-fan) uttrycker förbittring eller förargelse: "fan till bonde".

Schack i ordet *arkebuseringsschacket* har enligt Ivars (se t.ex. 2015: 374, 395) en större utspridning i finlandssvenskt språkbruk och betyder 'gäng, sällskap, hop' (*Svenska Akademiens ordbok*, hädanefter SAOB, s.v. *schack*, sbst²). Enligt SAOB (ibid.) har finskans *sakki*, som står närmast till förfogande som jämförelseobjekt, troligen sitt ursprung i det svenska dialektordet *sjack*. Ordet *schack* kan anses vara en typisk arkaistisk finlandism. I detta sammanhang vill jag ta upp ett annat arkaistiskt ord. Under vintern börjar Rolf i allt högre grad ifrågasätta kriget, även de rödas strävanden. "Spyor, blod och *träck* är ju de spår vi lämnar efter oss, när vi slåss för höga ideal" (127), tänker Rolf efter att ha mått illa i en godsfincka som för rödgardister mot Tammerfors. Ordet *träck* betyder enligt *Svensk ordbok* (2009, hädanefter SO, s.v. *träck*) avföring från djur eller människa men tidigare i finlandssvenska användes ordet som synonym till lera eller gyttja. Liljestrand (1998: 52) citerar V. Langlets ord från 1930: "träck är i Rs [rikssvenskan] föråldrat och fortlever blott i bibliska talesätt samt såsom en mycket sällsynt synonym för exkrement. Det kan i Sverige omöjligt användas om smuts, smörja, vägsmuts, gatsmuts..." I citatet från *Fädrens blod* där Rolf inte bara talar om träck utan också om spyor och blod, som människorna lämnar efter sig, kan ordet enligt min mening tolkas referera till avföring. Ordet används i samma betydelse i ett mer konkret sammanhang. Rolf och andra rödgardister har fångats och de är på Fellmans åker i Lahtis. "Socialismens armé vilar här i *träck* och spyor, en spökarmé" (152). Denna ironiska anmärkning hänvisar både till rödgardisternas tillstånd som fångade och de omständigheter som de är i.

Den sjunde som har skjutits är Artur Kosonen som smedmästaren Hjalmar Wörnberg tog i sitt beskydd när denne kom tiggande in i smedjan. Wörnberg gav pojken arbete och bostad och lät honom även gå i skolan. En månad innan arkebuseringarna hade Kosonen anslutit sig till skyddskåren. En av männen använder en påhittig sammansättning *inlandstiggarsatan* (71) av Artur. Ordet hänvisar till det sättet han kom till staden och till hans ursprung från det finskspråkiga inlandet men signalerar också talarens attityd. Arturs historia är beaktansvärd ur ett intertextuellt perspektiv, eftersom Lars Sund (2014) hänvisar till avrättningarna i Jakobstad och berättar en likadan historia om "en svulten tioårig pojke" som får bostad hos en man som blir en av de avrättade sju. I denna korta avhandling är det emellertid omöjligt att gå djupare in i Sunds berättelse än mindre att granska romanens rika intertextualitet.

3.1 *Nog, ja så* och andra diskurspartiklar

Dialogen får talspråklig prägel också genom små responsgivande ord som signalerar att man lyssnar på andra parten (Saari 1995: 75; Lindström & Wide 2015: 93). Jan Lindström och Camilla Wide (2015: 92–93) jämför dessa diskurspartiklar⁷ med "smörjmedel" som behövs för att "detta interaktionella maskineri" ska "fungera friktionsfritt". De fortsätter: "Med sådana ord kan man t.ex. formulera minimala, bekräftande eller nekande responser på frågor. De fyller då funktionen att hålla dialogen vid liv [...]."

Diskurspartikeln *nog* uppträder i citatet ovan tre gånger. *Nog* är en av de diskurspartiklar som används fortfarande flitigt i talspråk som till exempel Manuela Tallberg-Nygård har visat i sin studie av Kjell Westös Helsingforsromaner (2017: 131). Enligt Hugo Bergroth (1992: 135–139) var användningen av *nog*, liksom av andra små ord som t.ex. *nå*, *ju* och *nu*, överflödigt redan på början av 1900-talet. Mirja Saari (1995: 75, 91), som har studerat vardagliga talsituationer och skillnader mellan sverigesvenskt och finlandssvenskt språkbruk, bestrider Bergroths påstående och anser att diskurspartiklarna "har sin givna funktion i ett naturligt samtal och ger vinkar om hur ett yttrande är avsett att tolkas". I Sverige används partikeln *nog* i betydelsen 'troligen' som enligt Saari är sällsynt i finlandssvenskan. I Finland är betydelsen ofta bekräftande och motsvarar finskans 'kyllä'. (Saari 1995: 77; se också Reuter 2015: 212.) På den fjärde raden i citatet finns frasen "[d]e kanske inte har fått *nog* än" där ordet *nog* är i sin grundbetydelse 'tillräckligt'. Frasen fortsätter med "du ligger *nog* närmast till" och där har *nog* en bekräftande betydelse ('visst ligger du närmast till'). Detta gäller också frasen "[f]ör han är *nog* röd i själ och hjärta han med" där *nog* är förstärkande och där den sverigesvenska tolkningen 'troligen' är omöjlig.

Andra diskurspartiklar som förekommer i *Fädrens blod* är t.ex. den bekräftande *ja* (162, 217), *jodå* (134, 225) som används som svar på en nekande eller förtvivlande fråga, *tja* (131, 162) som uttrycker bland annat betänksamhet (SO, s.v. *tja*) och *ja så* (131, 158, 215) som uttrycker "förvåning över innehållet i ngn annans yttrande" (SO, s.v. *ja så*) men som kan användas "med mycket växlande känsloläbörd" (SAOB, s.v. *ja så*).

⁷ Lindström och Wide (2015) använder termen *signalord* som synonym till benämningarna *diskursmarkörer* och *diskurspartiklar*.

- Det har verkligen inte varit så lätt [att ta reda på släkthistorien], för det är mest skökor och oäktingar hela tiden.
- **Jaså**, men i den här boken – om ni ursäktar, tog det äldre vittnet i med förtvivlans mod.
- Men jag har i alla fall upptäckt en hel del intressanta saker.
- **Jaså**. (FB: 215.)

I citatet används *jaså* först avvisande med syfte att byta samtalsämne – det andra Jehovas vittnet, "pålsättlingen", vill inte höra om prostituerade eller barn födda utom äktenskapet på vilka Rolf medvetet syftar med de nedsättande och ålderdomliga orden *skökor* och *oäktingar* (*Svenska Akademiens ordlista*, hädanefter SAOL, sv. *sköka* och s.v. *oäkting*). I *Kungsådern* avslöjas det att dessa två släkter har en gemensam förfader eftersom Simon Påls erkänner att han har våldtagit Marja-Lena, Olof Gerssons hustru, och att deras äldsta son Rasmus är hans. Den andra förekomsten är mer likgiltig, nästan resignerad (se också FB: 157). Jag tar ytterligare ett exempel. Rolf och andra män transporteras från Lahtis till Dragsvik. När de kommer fram kommenterar en av dem deras lortiga barack att "[h]är går det väl inte att ligga".

- **Jaså**, inte det, svarade vaktens. I så fall får ni gärna ligga där ute på marken. Det är bara det att vi ibland brukar roa oss med prickskytte, så det kanske inte vore riktigt hälsosamt. – Någon annat att klaga över?
- Nej då**, alla tyckte logiet var utomordentligt. (FB: 158.)

I vaktens sätt att använda *jaså* kan man ana försmädlighet och ironi (se SAOB, s.v. *jaså*) som kommer fram också i hans följande meningar. *Nej då* förekommer i relation men den kan uppfattas som ett tyst svar på vaktens replik, som en indirekt tanke⁸. Svaret är lika ironiskt. Dessa diskurspartiklar placeras ofta före eller efter satsen (Lindström & Wide 2015: 116). I citatet ovan inleder de repliker. Diskurspartiklarna har illustrerats med ett urval exempel från romanen och inom parentes har endast några sidor nämnts eftersom de förekommer så rikligt.

3.2 *Va, nån* och andra reducerade former

Talspråkliga eller vardagliga former förekommer oftast i talimiterande dialog. Författaren kan skapa en illusion av samtalet genom att använda kortformerna av sådana ständigt återkommande småord som *inte* och *skulle* (*int*, *sku*) eller formen *di* av pronomenet *de*. Fördelen är att det behövs bara ett par ord för att uppnå den eftersträlvade effekten. (Ivars 2000: 139; Tandefelt 2017: 38.) Beaktansvärt är att Ågren begagnar dessa typiska talspråksmarkörer i romanens dialektalt färgade språk (se avsnitt

⁸ Liljestränd (1983: 4) använder vid sidan om direkt, indirekt och dold anföring termer som hänvisar till personernas tankar: direkt, indirekt och dold tanke. Talåtergivningen uttrycks "hörbart" och tankeåtergivningen "tyst".

4.4) inte i talspråkliga avsnitt. Andra vanliga förkortningar är *sen* ('sedan'), *ren* ('redan') *måst* ('måste') och apokoperade preteritumformer som *kasta* ('kastade') (Ivars 2000: 140; Tandefelt 2017: 38, 63). Ågren använder till exempel former *var gång* för 'varje gång' (164), *nån* för 'någon' (157), *va* för 'vad' (204). Här finns några exempel till om talspråkliga reduktioner i dialog:

- 1) [I]nte ville väl min far **nånsin** spilla landsmäns blod (FB: 57; för 'någonsin').
- 2) Tänker du komma **nån gång**? sa faktorn otåligt (FB: 82; för 'någon gång' som här uttrycker otålighet som också anföringssatsen visar).
- 3) **Sånt** hörde till ordningen för dagen (FB: 164; för 'sådant').
- 4) Antalet [av döda] brukade hålla sig kring femtio om **dan** [...] (FB: 162; för 'dagen').

I den fjärde satsen, som är Rolfs talspråkliga replik, finns den förkortade formen av ordet *dag* i singularis. Samma form har använts i kollokation *dan i ända* i den femte satsen nedan. Frasen förekommer i berättelsen, i ett avsnitt där fokalisator⁹ är Rolfs mor, det vill säga att det är hennes syn på händelserna som återges. Kombinationen används både i singularis och i pluralis, i den femte satsen låter pluralis mer passande. Reducerade former förekommer alltså också i berättelsen, som i de två satserna nedan, där de dock är mer sällsynta.

- 5) Dy, sörja, oväsen och slit **dan** i ända (FB: 191; för 'dagarna').
- 6) Orden blandades om **varann** (FB: 135; för 'varandra').

Utöver föregående finns det några ord som nuförtiden skrivs i allmänhet isär: *tillochmed* (25, 28; för 'till och med'), *javars* (214; eg. 'ja vars') och *vafalls* (215). Det sista adverbet är en sammansättning av *vad befaller* (SO, s.v. *vafalls*) och anses nuförtiden antingen arkaiserande eller skämtsamt – SAOB ger ett exempel från år 2010 – med ord uttrycks förvåning eller upprördhet (SAOB, s.v. *vafalls*). I romanen förekommer ordet i dialogen där det andra Jehovas vittnet får veta att hans släkt har "med våld och orätt drivit bort" Rolfs förfäder från torpet (FB: 215).

3.3 Rödgardisten i bondearmén – historiskt bundna ord

Händelserna i *Fädrens blod* utspelar sig under inbördeskriget och därför är en del av substantiv historiskt bundna till fenomen kring kriget. På militärslang används fortfarande finlandismen *pimsa* (182) som betyder 'trakassera', 'mobba' (*Finlandssvensk ordbok* 2016, hädanefter FO, s.v. *pimsa*), däremot betraktas *honnörsavgivning* (103) liksom de sverigesvenska motsvarigheterna *honnörsgöring* eller *honnörsgivning* nuförtiden föråldrade och i stället används den enkla formen

⁹ Om fokaliseringen, se t.ex. Holmberg & Ohlsson 2011: 83–93.

honnör (SAOB, s.v. *honnör*). Naturligtvis finns det många ord som syftar på de stridande parterna: de vita och de röda. Den vita sidan utgjordes av de borgerliga och av den finländska senaten och de röda av socialdemokrater och arbetare. Båda upprättade väpnade trupper. Den röda sidan fick stöd av ryska soldater och den vita av svenska frivilliga, deras bidrag var av ringa betydelse varemot rollen av de tyska soldaterna i slutet av kriget var större. (Björk-Winberg, Fellman & Zilliacus-Korsström 2018.) Ordet *skyddskår*, som Liljestrand (1998: 49) jämför med 'hemvärn',¹⁰ förekommer i sammansättningarna *skyddskårchef* (68) och *skyddskårsmännen* (82) och i avledningen *skyddskårist* (79, 80, 83). I SAOB (s.v. *skydd* -> *skyddskår*) hänvisas med *skyddskår* till sådana militärt organiserade civila kårer som var avsedda att "ge viss grupp inom samhället skydd mot politiska meningsmotståndare" och som fanns i Finland 1917–1944. De röda syftar på motståndare med de neutrala orden *vitgardist* (129) och *jägare*, t.ex. *jägarunderofficer* (106) och *jägarofficer* (143), med vilken hänvisas till de soldater som fick den militära utbildningen i Tyskland före inbördeskriget (SAOB, s.v. *jägare* -> *jägarbataljon*). Oftare används dock skällsordet *slaktare* (133, 140). I det följande citatet används även verbet *slaktar*; orden följs av Rolfs metaspråkliga kommentarer där han grubblar över betydelselösheten av dessa ord och över de lögner som båda sidor häver ur sig.

Slaktas av **slaktarna**. **Slaktarna**, ett av de meningslösa **hatord** som man understöder sin stridsförmåga med. Lika meningslöst och lögnaktigt egentligen som de vitas påståenden att de stred mot ryssarna för fosterlandets frihet, när de överallt bara påträffade sina egna landsmän. (FB: 138.)

Sammansättningen *hatord* finns inte i SAOB men används återigen parallellt med den officiella termen *hatretorik*. *Slaktare* förekommer även i skällsorden *slaktardrängar* (82) och *Slaktar-Gust* (104), med den senare syftar Rolf på C. G. E. Mannerheim som råkar gå förbi honom på gatan efter att Rolf vid uppådet under tvång har tagits in i *bondearmén* (88, 95). Benämningen *bondearmén* hänvisar till det att många bönder anslöt sig till de vita trupperna. Av de vitas benämningar för sina motståndare var den mest neutrala *rödgardister* (69) som blev förvrängd till *röding* (114, jfr finskans 'punikki') och *rödingar* (69, 204) och även *rödgardistflickan* (114). Hatet bryter fram genom sådana ordkombinationer som *jävla röding* (204), *röda skurkar* (68), *packet* (68) och med dialektala varianter som *de rö huliganan* (97), *satans röskit* (210) och *ryyssröingar* (97, jfr finskans 'punaryssä'). Det sista ordets ortografi är säregen, antingen är det en uttalsenlig form av den överlängda stavelsen bevarade i Nordösterbotten, här *ryyss* i stället för 'ryss' (se Ivars 2015: 80, 84), eller en form med vilken författaren imiterar den berusade unga soldaten som yttrar ordet. På samma sida förekommer

¹⁰ Birger Liljestrand (1998) har analyserat språket i Jarl Hemmers romaner beräknade *Onni Kokko* (1920) och *En man och hans samvete* (1931) där Hemmer skildrar inbördeskriget. Han lyfter fram ord relaterade till kriget av vilka många förekommer också i Ågrens roman.

formen *ryyssä*: *Vi ska no fan vis ryyssä* (97). I ordformen kan anas det finska ordet *ryssä* som härstammar – liksom svenskans *ryss* – från en gammal ordform som används redan på 1500-talet och med vilken hänvisades till ryssar, Ryssland och ryska språket (*Suomen kielen etymologinen sanakirja*, s.v. *ryssä*). Numera anses benämningen vara pejorativ, och också i citatet ovan är användningen nedsättande.

Med ovannämnda och liknande skällsord framhävdes motpartens utanförskap (se t.ex. Näre 2018).¹¹ Att döda en människa är ingen lätt uppgift, för att kunna göra det måste motståndaren dehumaniseras, denna måste framställas som en fiende (se t.ex. Kivimäki 2006).¹² Vid denna punkt vill jag citera Kjell Westö som i sitt föredrag om finlandssvenskheten och inbördeskriget rörde vid de nidbilder som både vita och röda målade upp av varandra:

När vi gräver ner oss i våra andliga skyttegravar lyssnar vi inte längre på motparten och ser inte längre hen som en hel människa med goda och dåliga sidor. I stället odlar vi onda berättelser om motståndaren, sår skräck och förakt, målar upp nidbilder som vi sedan börjar tro på. Det är så här motståndaren görs till fiende. Det är den här vägen som leder till våld och krig. (Westö 2019: 171.)

Propaganda är en del av krigföringen men ofta är det så att kriget föregås av hatpropaganda som, för att citera Westö, är den "vägen som leder till våld och krig". Ågren framhäver detta tydligt på många nivåer, inte endast genom användning av de ovannämnda hatiska och föraktfulla orden, utan genom intertextuella hänvisningar till tidningsartiklar och andra källor. Ågren för även dialog med Bertel Gripenberg vars dikter inleder några kapitel (se FB: 35, 105, 124, 148, 223). Gripenberg var en känd nationalistisk diktare som i sin diktsamling *Under fanan* (1918) hyllade den vita armén och skällde de röda för vilda djur. Gripenbergcitaten framhäver den dominerande vita diskursen, som Nyqvist (2009: 43–45) konstaterar i sin studie. Dikten som inleder kapitlet där Rolf och andra män har fångats innehåller en biblisk liknelse där de röda jämförs med tisteln som aldrig bär frukter. Diktaren talar om "Finlands förråde röda som drömma om rov och mord", och som enligt diktaren borde "rotas ut och fördrivas ifrån vår befriade jord" (FB: 148). Som Nyqvist (ibid.) framhäver har Ågren kombinerat versrader från två verser i dikten "Ett sanningens ord" och ordnat dem på nytt – även återgivningen av verser skiljer sig en aning från originaltexten.

¹¹ Sari Näre räknar upp skällsord som de vita använde om de röda: *punikki*, *punaryssä*, *raakalainen*, *rosvojoukko*, *roskasakki*. De röda hänvisade till sina motståndare till exempel med ord *lahtari*, *teurastaja*, *pyöveli*, *riistäjä*, *sortaja*. Benämningen *lahtari*, *slaktare* används redan under storstrejken 1905. (Näre 2018.)

¹² Ville Kivimäki (2006) behandlar i sin artikel finska soldaters inställning till ryska soldater under vinter- och fortsättningskriget, men forskningsresultatet går att tillämpa på motsatsförhållandet mellan de vita och de röda under inbördeskriget.

I detta sammanhang vill jag ta upp romanens titel, *Fädrens blod*, eftersom den har att göra både med intertextualitet och propaganda. Den refererar till Svenska Österbottens landskapssång *Österbotten* skriven ursprungligen av V. K. E. Wichmann (*Österbotten, Österbotten* 2004). Rolf hör några verser av sången när en ung, vit soldat deklamerar dem: "Österbotten, Österbotten, hem för trohet, mod. Dina skördar friska spira upp ur fädrens blod." (FB: 97) Nyqvist (2009: 54) hänvisar till sången som "en vit propagandavers" och anser att den blir för Rolf "en symbol för båda sidors fåfänga kamp". Sångens verser skaver i Rolfs huvud senare omigen när han befinner sig i röda gardet (se FB: 129, 133, 135, 138). Även om Rolf inte minns orden korrekt upprepas varje gång ordet *blod*, som om författaren ville ifrågasätta sångens blodbestänkta patriotism och i stället betona krigets förfärande konsekvenser.

3.4 Ett brev till fånglägret i Dragsvik

I detta avsnitt tar jag upp det brev som Rolfs mor skickar till Dragsvik (FB: 184). Brevet är en sida långt (se figur 1). Det som väcker läsarens uppmärksamhet är ortografin som avviker på många punkter, eftersom texten imiterar en sådan skribent som inte behärskar rättskrivningsregler. Beaktansvärt är också det att skribenten strävar efter att skriva skriftspråkligt. Hon använder inte talspråkliga eller dialektala ord utan skriver t.ex. *jag*, *du* och *dig* i stället för dialektala *ja*, *tu* och *te*, inte ens negationen *inte* har förkortats till *int*.

Ett annat påfallande drag är de många föråldrade ordformerna. I brevet används ålderdomligt sätt att skriva konsonanten *v* med *f* eller *fv*; *af*, *Arfvid*, *skrifva*, *hvad* osv. Ålderdomligt är också sättet att skriva substantiv med stor begynnelsebokstav: *Son*, *Doktorn*, *Sågen*, *Bref* osv. Ord som nuförtiden skrivs med vokalen *ä* har skrivits gammalmodigt med *e*: *Menniska* (SAOB, s.v. *människa*), *förskreckligt* (SAOB, s.v. *förskräcklig*). Detta sätt att skriva har påverkat även tilltalsordet *älskade* som har fått formen *elskade* och kommunens Ekenäs namn som skrivs *Ekenes*. I ordet *sjelf* ('själv') syns båda föregående drag: där finns *e* i stället för *ä* och *f* i stället för *v*. Även interpunktionen vacklar och detta syns till exempel i den första långa meningen som inleds med *Jag hörde* och slutar med *eller vad är det* som borde ha delats upp i två eller tre kortare meningar. Uttrycken som *få slutlikvid* ('få avsked', SO, s.v. *avsked* 2) och *stryplungsot* ('struptuberkulos', SAOB, s.v. *strypa*) är inte i bruk numera.

Min eskade Son.

Jag hörde af Arfvid att du sitter i hektet i Ekenes och jag försöker skriva några rader till Dig jag är orolig för att jag inte hört något af dig får ni inte skriva brev där eller vad är det. Det är sorgeligt att måsta skriva att Anna dog i förra månaden. Men det kanske var best för henne, ty hon led hårt den sista tiden hon hade stryplungsot sade Doktorn. Sjelf fick jag slutlikvid från spinneriet men jag har fått arbete på Sågen i stellet.

Det har börjat finnas lite mera mat nu men det är ännu mycket svårt. Jag hörde att du måste sitta fyra år och jag undrade hvad ont du gjort. Du har väl inte dödat någon Menniska. Jag håppas få höra af dig snart, ty jag har trott att Du var död och jag kan inte bli riktigt seker förrän jag fått ett Bref från Dig. Försök skriva om du kan.

Spisen har börjat Röka in så förskreckligt. Jag vet inte hur vi skall klara oss åt Vintern. Jag håppas att Gud skall hjälpa oss nu har det ju blifvit Fred i alla fall. Det var så Grymt med kriget och jag har varit så rädd att mista också Dig.

Jag vet inte just mera att berätta jag håppas att ni inte behöfver frysa och att ni får tillräckligt Mat och att ni inte far illa i Hektet.

Håppas du får hafva Helsan min astma har blifvit värre nu, men ännu orkar jag nog arbeta.

Din mor.

Figur 1. *Fädrens blod*, sida 184. Brevet som Rolfs mor skickar till sin son som hålls i fånglägret i Dragsvik.

Skrivfel och blandning av olika stilarter är betecknande för en skribent som inte är van att skriva och saknar formell utbildning (Tiittula & Nuolijärvi 2013: 299). När Rolf får brevet känner han genast igen stilen. Han kommenterar brevet till sin vän Hjalmar: "Vilket möda det måste ha kostat henne. Hon som hellre gör en veckas tungt arbete än fyller i en blankett." (183) Denna metaspråkliga anmärkning bekräftar att Rolfs mor har svårigheter att skriva. Hon är också medveten om det och strävar efter att skriva brevet enligt alla konstens regler. Rolfs anmärkning visar också att Ågren grundligt har genomtänkt även moderns sätt att tala. Jag återkommer till detta i avsnitt 4.1 där jag tar upp hur idiolekter och register förekommer i romanen.

4 DIALEKTALA INLÄGG

I förra kapitlet analyserade jag avsnittet där Rolf talar med den oidentifierade mannen. Jag fortsätter med samma textavsnitt men nu lyfter jag upp de dialektala dragen ur texten. Här återges bara den senare delen av citatet. Jag behandlar i detta avsnitt alla dialektala drag som förekommer i citatet eftersom jag i det följande avsnittet tar upp ett annat citat som ska analyseras mera ingående.

– Kosonen är den sjunde. **Han** blev uttagen till arkebuseringsschacket **han med**. Men när de skulle börja stod han bara och såg på Wörnberg. Och när eldorden kom sprang Kosonen på **offaren** som kommenderade dem och började **dänga** honom med gevärskolven. **Offarnäsan** sprang i blod och så fick gruppen order att skjuta Artur med, när de nu en gång var i farten. För **han** är nog röd i själ och hjärta **han med**, sa **officern**.
Och nu låg Kosonen där i en hop röda och skulle aldrig bli **officer**. (FB: 86–87.)

Ordet *officer* förekommer i grundformen i den sista meningen men i repliken finns många olika varianter av ordet. Den bestämda formen i singularis är *officeren* men här används den kortare, synkoperade formen *officern*. Artikelsynkopen där ändelsevokalen i bestämd form singularis faller bort är vanlig i Nykarlebytrakten och i Jakobstadsspråket (Ivars 2015: 98, 370). Två andra förekomster har stammen *offar*: *offaren* och sammansättningen *offarnäsan*. Ordböcker känner inte formen *offar* men det är tydligt att den är en förvrängning av *officer*, möjligen bildad efter slanguttrycket liksom finskans *uffari* 'upseeri' (Paunonen & Paunonen 2001, s.v. *uffari*). *Offarnäsan* är en lättolkad sammansättning av ordet *offar* och bestämd form av *näsa*, i standardspråket använder man s-genitiv: 'officerens näsa'.

Verbet *dänga* är enligt *Svensk ordbok* (s.v. *dänga*) vardagligt och betyder 'slå hastigt och hårt'. Verbet är numera nästan uteslutande i dialektalt bruk (SAOB, s.v. *dänga*) och enligt OFSF (s.v. *dänga* v. 1) används det i betydelsen 'slå hårt' och 'bulva' särskilt i Österbotten och i några kommuner i Åboland. Frasen "[f]ör *han* är nog röd i själ och hjärta *han med*", som återges i indirekt anföring där mannen refererar officerens ord, innehåller även ett annat drag som är språkligt intressant. Detta sätt att upprepa det personliga pronomenet i slutet av satsen (s.k. dubbling) *han är [...] han med* förekommer inte bara i Österbotten utan även i andra dialekter (se Ivars 2015: 145, 216, 350). Samma konstruktion finns på den första raden och i båda satser sker upprepningen med uttrycket *han med*, som jag ändå anser att vara ett exempel på dubbling. I dessa fall hänvisas att Kosonen var en av en större grupp: en av de som skulle skjuta de fångslade männen men också en av de röda. Dubbling av pronomenet förstärker subjektet. "*Vi* svälter ut såna *vi*" (69), skryter skyddskårschefen Evert Norrgård på mötet där beslutet av arkebuseringarna fattades – han talar naturligtvis om de röda i sin kommun.

4.1 Idiolekter och register – individuellt betingad variation

Författaren kan genom olika språkliga varieteter (standardspråk, talspråk, dialekt, slang osv.) differentiera personer, till exempel deras ålder eller deras geografiska och sociala ställning. En person kan ha ett kännetecknande personligt språk (*idiolekt*) och samtidigt kan hans språkbruk variera i olika situationer (*register*). (Einarsson 2009: 211–215.) I *Fädrens blod* talar huvudpersonen Rolf talspråk som står nära standardspråket. I följande avsnitt talar Rolf med sin mor:

- Hur länge har du varit ute [från fånglägret]?
- Jag släpptes för två veckor **sen**. Men jag **måste jobba** lite hos en bonde för att få ihop respengar. Fast det var **nog** inte mycket bevänt med mitt arbete, är jag rädd för. (FB: 194.)

I Rolfs replik finns den talspråkliga förkortade formen *sen* (*sedan*), därmed använder han diskurspartikeln *nog* i bekräftande betydelse som här motsvarar finskans *kyllä*. Därtill finns det vardagliga verbet *jobba* och hjälpverbet *måste* i preteritum (*måste* har samma form i presens och preteritum) som är mer sällsynt än konstruktionen *vara tvungen att*. Det som är lite förvånande är moderns replik som är standardspråklig. I början av romanen när hon samtalar med sin make är hennes tal avsevärt mer dialektalt färgat: "Tu sku nu ha vänta na liti, tills du vart liti nyktrare", säger hon till sin berusade man som har slagits med husbonden. Hon är ungefär tjugo år äldre i citatet ovan, och kanske förklarar det skillnaden i hennes sätt att tala. Det att hennes brev med ålderdomlig ortografi återges som sådant visar att Ågren har övervägt hennes sätt att tala även om hon är en biperson i romanen (se avsnitt 3.4).

Rolfs tal är konsekvent talspråkligt genom romanen utom när han imiterar sin samtalspartners tal. I slutet av romanen får Rolf möjligheten att köpa Nabbsjön, dvs. Storsjöleden där hans förfader Olof Gersson hade byggt torpet nästan tvåhundra år sedan. Evert Norrgård, skyddskårist och Påsätting som hatar Rolf, har råkat i penningknipa och är tvungen att sälja torpet. Först får Rolf ett nekande svar (FB: 207–208):

"**Med anledning av Edert brev** får jag meddela att jag aldrig **under några omständigheter** skulle kunna tänka mig att göra någon som helst affär med en person som Ni.

Evert Norrgård."

Stilen i brevet är högst formell. Kontrasten mellan utformningen och innehållet ger ett komiskt intryck och påverkar läsarens inställning till skribenten – jag återkommer till detta brev snart. Tre veckor senare får Rolf ett nytt brev och så möts dessa två män hos nämndeman Nordman. Påfallande i denna scen är att också nämndemannen talar dialekt. I romanen talar både småbönder och deras tjänstefolk dialekt, enbart präster och högre myndigheter talar standardspråk. Nyqvist (2009: 59) förmodar att

skillnaderna mellan klasserna var inte lika stora i Österbotten som till exempel i Nyland. Det fanns strukturella skillnader mellan dessa två landskap, bekräftar Magnus Westerlund i sin studie av finlandssvenskars deltagande i inbördeskriget. Gårdar i Österbotten var mindre än i Nyland och de var ägda av småbrukare som ofta var yngre bondsöner till vilka en del av hemmanet hade delats upp. (Westerlund 2006: 142–144.)

Jag lyfter emellertid fram några repliker ur diskussionen mellan Rolf och Evert. Följande repliker framhäver tydligt de två språkliga varieteterna, den personliga idiolekten och det situationsbundna registret. Evert har motvilligt skrivit under köpekontraktet och tilltalar Rolf:

- 1) – Tu tycker du ä kar nu, förstar jag. – I hetsigheten övergick han till sitt dialektala modersmål.
- 2) – He veit ja int – vaför he? motfrågade Rolf undrande på samma språk.
- 3) – Tu har tvinga me ti sälj. Men vänt bara – [- - -]
- 4) – Huru sku ja kunna tving de att sälj...
- 5) – Tu visst no att ja var liti rokot åsta – men vänt bara – vänt bara säjr ja – bara ja komber över dähär så – [- - -]
- 6) –Kom ihåg he – tu ska kryp fyronfota från he de torpi än, så sant ja ä Norrgåls–Evert.
Då svarade Rolf sakta:
- 7) – Nej Evert, ja tror att Olof Gersson ha kommi fram till målet nu. (FB: 210–211.)

Det finns många dialektala inslag i citatet. I följande analys tar jag upp verb och verbfraser (4.2), pronomen (4.3) och några enstaka dialektala drag (4.4). Jag börjar analysen med de två metaspråkliga kommentarer som berättaren gör (de understrukna satserna). Till Everts första replik tillägger berättaren att [*i*] *hetsigheten övergick han till sitt dialektala modersmål*. Rolf svarar *på samma språk*. Dessa kommentarer avslöjar att Evert normalt strävar efter att tala standardspråk. Han är skyddsårschef i Gråjär och ägare till den rikaste bondgården i byn, den Pällsgården – med andra ord mötts här två avkomlingar vars förfäder har stridit över torpet. Evert var med när de "officerare" och "civila spetsar" (67–69) satte och söp på Klubben och gjorde beslutet att avrätta de sju medlemmarna av arbetarföreningen. Han vill alltså tala "högsvenska" och på detta sätt visa att han hör till de överordnade. Detta sätt att tala är Everts register, det yrkesanknutna språket, men han vill uppenbarligen att detta språk skulle vara hans naturliga sätt att formulera sig, det vill säga hans personliga idiolekt. Enligt Einarsson (2009: 214–215) är idiolekten sociokulturellt betingad och relativt stabil, men den kan förändras om man till exempel lyckas klättra på samhällsstegen.

Standardspråket talades av högre myndigheter och det uppfattades ofta som finare än dialekter (se t.ex. Einarsson 2009: 150). Detta anser uppenbarligen också Evert. Språket, standardvenskan, borde bevisa att Evert tillhör överklassen, men han misslyckas. Hos nämndemannen bryter hans ilska fram och därmed hans "dialektala modersmål", det vill säga hans naturliga sätt att tala. Detta syns till och med i det sättet han hänvisar till sig själv, för han använder det dialektala sättet att uttrycka

efternamnet först med s-genitiv (släktnamnet var ofta gårdens namn) och efter det kommer förnamnet: *så sant ja är Norrgåls–Evert*. Hans dialektalt färgade språk kommer fram i efternamnet: 'nord' har blivit *norr* och 'gård' har blivit *gål*. Enligt Barbro Wiik (2002: 207), som har studerat fonologi och morfologi i de österbottniska dialekterna, är *rd* "en främmande kombination" för "genuin dialekt". Kombination *rd* i final position uttalas med långt *å* och *l*-ljudet (se Wiik 2002: 167). Detta sätt att skriva ordet (*gål*) var vanligt till exempel hos J. L. Runeberg, t.ex. *herrngåln, trägåln* (Ivars 2015: 387). Om man jämför Everts upprörda ord med stilen i hans brev är skillnaden påfallande. I brevet använder han sådana formella uttryck som [*m*]ed *anledning av* och *under några omständigheter*, därtill niar han mottagaren som kommer fram i frasen [*e*]dert *brev*, och naturligtvis har han skrivit *under* med den officiella formen av sitt namn.

Rolf däremot byter medvetet sitt sätt att tala från bildat talspråk till dialekt. Han har arbetat som sättare i tryckeriet, läst Marx *Kommunistiska manifestet*, Dostojevskij och annan världslitteratur. På detta sätt presenteras Rolf som den som behärskar situationen och har fått övertaget över sin motståndare och därmed har hans släkt vunnit den tvåhundraåriga striden över torpet eller som Rolf konstaterar saken till Evert: "[J]a tror att Olof Gersson ha kommi fram till målet nu." Everts svar är "[s]atans röskit" och ett knytnävsslag på Rolfs haka.

4.2 Verb och verbfraser

Det nordösterbottniska området präglas av vokalbalansen, dvs. att "slutvokalen i infinitiv står kvar efter kort men faller efter lång stavelse" (Ivars 2015: 80, 102). Det finns många exempel på detta i diskussionen mellan Rolf och Evert.

- 1) – Tu tycker du ä kar nu, **förstar** jag.
- 2) – He **veit** ja int – vaför he?
- 3) – Tu **har tvinga** me ti **sälj**. Men **vänt** bara – [- - -]
- 4) – Huru sku ja kunna **tving** de att **sälj**...
- 5) – [...] men **vänt** bara – **vänt** bara **säjr** ja – bara ja **komber** över dähär så – –
- 6) – Kom ihåg he – tu ska **kryp** fyronfota från he de torpi än [...]
- 7) – Nej Evert, ja tror att Olof Gersson **ha kommi** fram till målet nu. (FB: 210–211.)

I satserna som återges ovan har infinitivformerna *sälja* och *tvinga* tappat bort slutvokalen: *sälj* (rad 3 och 4) och *tving* (rad 3). Andra likadana verbformer som förekommer i samma diskussion hos nämndemannen är t.ex. *stämm* ('stämma') och *kryp* ('krypa'; rad 6). Imperativformen *vänt* ('vänta', rad 5) har också tappat slutvokalen, och enligt Wiik (2002: 335) är detta att imperativens singularform

sammanfaller med infinitivformen vanligt i nord- och mellanösterbottniska dialekter. I verbformen *veit* ('vet', rad 2) syns diftongeringen av *e* till *ei*, som förekommer även i andra dialekter och syns i Jakobstadsspråket speciellt i många små ord som *ein* ('en'), *heil* ('hel') och *meir* ('mera') (Ivars 2015: 368, se även 197, 323). Formen *förstar* ('förstår', rad 1) där vokalen *å* har övergått till *a* anses nuförtiden vara ålderdomlig (Ivars 2015: 368). Samma företeelse syns i orden *nan gan* 'någon gång' (FB: 18).

Bortfallet av *t* är vanligt i supinum (Ivars 2015: 373), av detta finns två exempel i citatet, perfektformerna *har tvinga* i stället för 'har tvingat' (rad 3) och *ha kommi* i stället för 'har kommit' (rad 7). I det sista exemplet har även hjälpverbet *har* tappat bort slutkonsonanten *r* som är en vanlig talspråklig företeelse. Författaren har emellertid inte använt formen *ha* konsekvent, till exempel i följande replik finns både skriftspråkligt *har* och talspråkligt *ha*: "Ja förstar int va som *har taji* åt Evert påsista tin, klagade Nordman. Han som alltili *ha vari* en så sansa å passli kar." Andra verbformer som avviker från standardspråket är *säjr* och *komber* (rad 5) och *har taji* i det förra exemplet. Gemensamt för Jakobstadsspråket och de österbottniska dialekterna är den norrländska förmjukningen där hårda konsonanter blir mjuka både i början och inuti av ord (t.ex. *g*, *k* och *sk*, blir *j*, *tj* och *sj*). Fenomenet förekommer även i Sverige och Norge, och i Finland utöver Österbotten i östra Åland, största delen av Åboland och östra Nyland. (Ivars 2015: 63–65, 81, 369.) I verbformerna *taji* ('tagit') och *säjr* ('säger') syns förmjukningen av *g* till *j*. Formen *säjr* finns inte bland de böjningsformer som Wiik (2002: 333) ger; hon nämner t.ex. presensformerna *seir* (Pedersöre) och *säir* (Närpes) av verbet *säger*. Enligt min mening kan formen *säjr* räknas till normalt språklig variation inom böjningsformer. Gemensamt för de österbottniska dialekterna är också inskottkonsonanterna *b* och *d* (Ivars 2015: 81, 369) som i verbformen *komber* ('kommer'). Denna företeelse syns också i ordet *hellder* ('heller') (FB: 98).

Av övriga företeelser vill jag lyfta fram några för Österbotten typiska verb och uttryck. Verbet *varda* som används i stället för *bliva* ger språket en ålderdomlig prägel. Verbet påträffas i runinskrifter och ännu i 1917 års bibelöversättning: den kända frasen "Varde ljus" låter nuförtiden "Ljus bli till!". *Varda* används i central- och nordsvenska dialekter och lever också kvar i finlandssvenska dialekter. (Ivars 2015: 157, 211.) Ågren hänvisar flitigt till psalmer och Bibeln och andra religiösa texter. Följande text är skriven på skylten över fattiggubbens huvud. Fattiggubben står framför kyrkan och blir ett återkommande motiv i romanen, den symboliserar kyrkans makt som Rolf kraftlös motsätter sig.

Räck then fattiga en Penning, på thet att Tu må rikeliga wälsignad *varda*, thy then som förbarmar sig över the Fattigdom han lånar Herranom (FB: 45).

I citatet har använts infinitivformen av verbet, dvs. *varda* ('bliva'). Språket är gammal "kyrksvenska", dvs. "svenska som talas l. skrives på ett sätt som ansluter sig till äldre kyrkligt språk, kyrkospråk" (SAOB, s.v. *kyrka*). Jag analyserar inte närmare detta inlägg, i stället framhäver jag två satser ur moderns dialektala repliker där *varda* har använts:

- 1) Tu sku nu ha vänta na liti, tills du **vart** liti nyktrare (FB: 17).
- 2) Ja, allt har **varti** ti surrogat [...] (FB: 28).

I första satsen finns preteritumformen *vart* ('blev'), som numera används mest. I andra satsen finns supinumformen *varti* ('blivit'), och det att *varda* inte bara används i preteritum utan även i andra böjningsformer är enligt Ivars (2015: 157) speciellt för Österbotten.

Verbfrasen *skulle måsta* anses vara typisk för Jakobstadsspråket även om den förekommer också i andra dialektområden (Ivars 2015: 378, 434). Rolf får följande svar när han som arbetarföreningens medlem går från gård till gård och försöker köpa livsmedel "med sina ynkliga bankanvisningar". Som Rolf konstaterar, "[i]ngen har något till övers" (36).

Va sku inte tu bihöv få köp liti mjöl. He ä ju göulot att folk **ska måst** gå å vara hungro. (FB: 41.)

Den senare meningen innehåller verbfrasen *ska måst*. I standardspråket skulle man nöja sig med antingen *skulle* eller *måste* och meningen skulle låta: *Det är ju galet att folk ska / måste gå och vara hungriga*. Enligt *Dialektboken* som presenterar grannstadens dialekt, det vill säga Karlebydialekten, betyder *göulo* (2012, s.v. *göulo*) 'galen'. I exemplet ovan har ordet använts predikativt: *He är ju göulot* 'det är ju galet'. Den första meningen inleds med [*v*]a *sku*, och med "retoriska *vad skulle*-satser reagerar talare av Jakobstadsspråket på frågor de vill invända mot" som Ivars (2015: 378) konstaterar. I standardspråket skulle meningen låta: *Varför skulle inte du behöva få köpa lite mjöl*. Rolf tycker att kvinnan är en av de värsta, hon tillhör "de tveksamma, som i alla fall till sist nekar allting". Så gör hon också, och detta avslöjas med *vad skulle*-satsen.

Ågren använder några enstaka dialektala verb. I följande satser förekommer verbet *mära* som enligt OFSF (s.v. *mära* v. 3) är vanligt i Nordösterbotten i betydelsen 'avse, mena, åsyfta'. Denna betydelse passar bra till båda satser.

- 1) Sova **märrar** du [- -] (FB: 18).
- 2) Om nu int Påls – ja **märrar** Norrgåls sku råk ha (FB: 42).

Verbet *lika* betyder 'tycka om' och är enligt *Svensk ordbok* (s.v. *lika*) ålderdomligt eller provinsialt, men OFSF (s.v. *lika*) anser det vara i allmänt bruk. I *Fädrens blod* används verbet i meningen "[d]en som *likar* att vända om kan ju göra det [...]" med vilken chefen till rödgardister tillåter sina män att antingen fortsätta mot Tammerfors eller vända om.

I avsnitt 3.3 lyfte jag fram ord som avslöjar hatet som de stridande parterna kände mot varandra. Verbet *kepa* betyder 'avliva', 'döda', och verbet används huvudsakligen när man hänvisar till avlivning av djur (OSFS, s.v. *kepa* v. 4). Följande avsnitt är från diskussion där officerarna och andra män beslutade att avrätta de sju anhållna.

- Men att skjuta fredliga människor. Den tveksamme var ännu inte övertygad.
- Fredliga – röda skurkar, fräste skyddskårschefen. Om de kunde göra det ostraffat skulle de genast sticka en kniv i ryggen på dig.
- Klart ni skall **kepa** dem, instämde skyddskårschefen i Gråjär Evert Norrgård [...]. (FB: 68–69.)

Återigen är det Evert Norrgård som tar ordet och uttrycker sitt hat mot de röda. Verbet *kepa* kan anses nedsättande eftersom det används vanligen om avlivning av djur – och röda jämfördes ju ofta med djur, till exempel i dikter av Bertel Gripenberg. Med ett enda ord *kepa* avslöjar talaren sin inställning: att han vill döda de sju männen och att han betraktar dem som djur.

4.3 Pronomen

Citatet i avsnitt 4.1 (på sidan 28) innehåller följande pronomen:

- **tu** för 'du' (rad 1, 3, 5); **du** (rad 1)
- **ja** för 'jag' (rad 2, 4, 5, 6, 7); **jag** (rad 1)
- **me** för 'mig' (rad 3) och **de** för 'dig' (rad 4)
- **he** för 'det' (rad 2, 6)
- **he de (torpi)** för 'det där (torpet)' (rad 6)
- **dähär** för 'det här' (rad 5)

Av de personliga pronomenen finns det både betonade och obetonade varianter, de förra används till exempel i början av satsen och de senare inne i satsen (Ågren 2003a; Ivars 2015: 101, passim). Båda former förekommer i citatet. I betonade former av pronomen och adverb finns *t* i stället för *d*, till exempel i satsen "[*t*]u tycker *du* är kar nu" är det första personliga pronomenet betonat (*tu*), och det gäller också raderna 3, 5 och 6, men det andra är obetonat (*du*). Första person singularis 'jag' har två betonade former, *jag* och *ja*, och en obetonad form *ja*. Denna form förekommer sju gånger i det utvalda korta avsnittet. Den andra betonade varianten, den skriftspråkliga formen *jag* uppträder endast

en gång och det är i Everts första replik som slutar med det kraftfulla uttrycket *förstar jag*. Enligt Ivars (2015: 101, 144) hör formen *tu* hemma i Närpesdialekten i Sydösterbotten och som nordösterbottniska varianter ger hon formerna *ty/dy* och *to/do*. Gösta Ågren nämner också de sista varianterna i sin bok *Nykarleby-målet: ett språkeri* (2003a). Det är emellertid möjligt att formerna *tu/du* ingår inom ramen för normal variation eftersom det finns så många varianter att det är omöjligt att redogöra för alla former (Ivars 2015: 101). Naturligtvis borde man hela tiden minnas att det handlar om ett fiktivt verk och inte om autentiskt tal och att författaren kan ha utnyttjat olika dialekter för att bilda sin egen varietet (se även Ivars 2000: 138–139). Av objektsformer används *me* och *de* i stället för *mig* och *dig*. Pronomenet *det* förekommer tre gånger och återges med den betonade varianten *he*. Den obetonade varianten är *e* och det uppträder t.ex. i frågan: "Är inte *e* farligt?" (FB: 28). På sjätte raden finns ett exempel på de demonstrativa pronomenen: *he de torpi* ('det där torpet'). Formen *torpi* är den bestämda formen i singularis av neutrum 'ett torp' och motsvarar de böjningsformer som enligt Ivars (2015: 97, 116) studie framträder i nord- och mellanösterbottniska dialekter. Pronomenet *det här* förekommer i formen *dähär* (rad 5: "bara ja komber över *dähär* så") flera gånger i romanen, t.ex. "ja har vari lejd *dähär* jävla torpi i mang år" (FB: 17).

Av de övriga pronomina uttrycken måste lyftas fram det allmänt österbottniska sättet att placera possessivpronomen efter huvudordet. I frasen är pronomenet obetonat och huvudordet står i bestämd form. Denna frastyp påträffas också i Sverige och Norge. (Ivars 2015: 162, 377.) I *Fädrens blod* förekommer frasen bland annat i Rolfs mors repliker. "Herregud, pojk [...] *pojken min*" (83), utbrister hon när Rolf kommer hem efter att ha sluppit avrättningen. Situationen är lika gripande när Rolf kommer hem från fånglägret och modern "ger efter för ett ovanligt utbrott av ömhet" med orden *Pojken min, pojken min* (194). Inte mindre känslomässigt är scenen från fånglägret där en gammal man går från man till man och frågar: "Är du inte Alfred, *pojken min*?" eller "Är inte du Pekka, *pojken min*?" (159) Rolf känner sig "obehagligt berörd". Mannen är "[g]ul, skelettmager, ragglande, vansinnig", och Rolf ser att "[h]an skulle inte leva många dagar till". Dessa exempel visar att Ågren använder frasen för att förstärka scener som redan är känsloladdade.

Ett pronomina uttryck kräver ytterligare förklaring. *Sådan* och det vardagliga *sådan där* (se SAOB, s.v. *där* 4b) används ofta adjektiviskt före huvudordet eller självständigt så att den hänvisar till något som har diskuterats om (SAOB, s.v. *sådan*). "Biljetter – fraktpengar – har du *tocko* tå?" frågar Rolfs mor när hennes make vill "fara ti Amirika" (17; 'har du sådana då'). Enligt Ivars (2015: 372) används formen *tokodi* allmänt i Österbotten. Ett annat exempel där en äldre man får nog av de unga

vitgardisternas supande och skrånande och befäller dem att hålla "käften": "Ä du kanske en *tockoan de jävla socialist?*" undrar en av pojkarna (98; 'Är du kanske en sådan där jävla socialist').

4.4 Andra dialektala drag

I citatet förekommer också de allmänt talspråkliga formerna *int* (rad 2) och *sku* (rad 4) av orden *inte* och *skulle*, som Ågren använder endast när han återger dialektalt präglad dialog. *Ti* som infinitivmärke i stället för *att* är vanligt i alla finlandssvenska dialektområden. Anmärkningsvärt i avsnittet är att även om Rolf anpassar sitt sätt att tala till Everts språk använder han *att* som infinitivmärke: Till Everts replik "[t]u har tvinga me *ti* sälj" svarar Rolf med "[h]uru sku ja kunna tving de *att* sälj".

Adverben 'hur' återges med *huru* som enligt SO (s.v. *huru*) är ålderdomlig. Enligt OFSF (s.v. *huru*) förekommer ordet i Österbotten och även i andra dialekter, men det finns inte i FO och förmodligen används det inte numera. Liljestrånd (1998: 56) påpekar att *hur* (eller *huru*) används också i betydelsen 'varför' som det har använts tidigare i svenskan, dvs. att det handlar om en finlandism. Hon anser att bruket i Finland beror på "inflytande från finskans *kuinka* som betyder både 'hur' och 'varför'. I satsen "[h]uru sku ja kunna tving de att sälj..." används ordet i sin grundbetydelse 'på vilket sätt'. I Everts replik på femte raden finns flera dialektala ord, han säger ha varit *liti rokot åsta*, dvs. 'lite dåligt för att' [kunna betala t.ex. skatten]. *Roko* betyder 'dålig' och är vanligt i Nykarleby och Jakobstad där många adjektiv med ändelse *-ig* får *-o* i stället; som grundform ger Ivars *ruckogt* (Ivars 2015: 371; se även Ågren 2003a;). Ordet *åsta* förknippar Ivars (2015: 163) med sådana verb som *fara*, *gå* och *läggas* (här 'lägga sig'), tillsammans anger de "avsikt att företa sig något" och i dessa förbindelser är betydelsen av *åsta* 'för att'. Ågren använder *åsta* med verbet *vara*, men i likartad betydelse.

Sammanfattningsvis kan konstateras att merparten av de dialektala drag som Ågren använder är typiska för nordösterbottniska dialekter. I recensionerna av *Fädrens blod* fäste kritiker inte längre uppmärksamhet på språket på samma sätt som tidigare. När det gäller recensionerna av *Kungsådern* och *När gudarna dör* ansåg några sverigesvenska kritiker att dialekten kunde vara "svårbegriplig för en rikssvensk" (Stolpe 1959; se även Bohman 1958). För det mesta verkar kritikerna både i Sverige och i Finland ha uppskattat dialekten som de ansåg vara uttrycksfull och ge boken "en god del av dess must" (Stormbom 1957) och dess "tyngd och tidsatmosfär" (Bohman 1958). Bengt Pihlström (1957) skrev i *Nya Pressen* att Ågren bevisar "klart dialektens möjligheter som konstnärligt uttrycksmedel".

5 DET FLERSPRÅKIGA INBÖRDESKRIGET

Den språkliga miljön under inbördeskriget var heterogen; miljön var utom finsk naturligtvis svensk, men även rysk och tysk. Kriget drabbade både den finskspråkiga majoriteten och den svenskspråkiga minoriteten. Längre ansågs det att finlandssvenskarna enhälligt hade tagit parti för de vita. Enligt Westerlund (2006: 130, 164) framhövs de svenskspråkigas insats på den vita sidan efter kriget för att försvara den finlandssvenska minoritetens språkliga rättigheter, eftersom det debatterades häftigt om saken vid riksdagen.¹³ Dessa tidiga argument påverkade uppfattningen om den finlandssvenska befolkningen. De socialistiska rösterna tystades ner i de officiella kretsarna och det talades om några "vilseledda" som hade anslutit sig till socialisterna. Westerlund (ibid. 139–140) har forskat i årets 1918 dödsstatistik och anser att det har funnits flera tusen svenskspråkiga rödgardister. Det talas om vilseledda även i Ågrens roman, men Rolf hänvisar med ordet till alla röda och hans anmärkning är högst ironisk: "Då hade röda gardet definitivt förlorat kriget. Landet var fritt igen, så när som på hundratusen vilseledda medborgare" (146).

Julia Tidigs (2014: 16) föredrar att tala om litterär eller textuell flerspråkighet då hon hänvisar till inskott av andra språk "i de skönlitterära texternas huvudspråk svenska". Som Tidigs (2014: 15, 53) påpekar har några forskare hänvisat med denna term också till inomspråklig variation, till exempel till förekomsten av dialekt och slang i texten. I denna vidare bemärkelse kunde man använda termen flerspråkighet om Leo Ågrens *Fädrens blod* som innehåller olika varieteter av svenskan men även inslag på främmande språk. Emellertid anser jag, som många forskare, att begreppet är för problematiskt för att användas som ett överordnat begrepp.

I de förra kapitlen har jag behandlat talspråkliga och dialektala drag som förekommer i romanen och i detta kapitel koncentrerar jag mig på Ågrens sätt att använda andra språk än svenska för att beskriva världen under inbördeskriget. I det följande behandlar jag först finska inslag (avsnitt 5.1) och därefter inslag på andra språk (avsnitt 5.2).

¹³ Resultatet av debatten blev att både finska och svenska blev nationalspråk. Detta stiftades i grundlagen 1919 och år 1922 utfärdades det en språklag som reglerade hur tvåspråkigheten skulle ordnas i olika institutioner. (Tandefelt 2019: 18.)

5.1 De finska inslagen

Läsaren stöter på finska inslag redan i början av romanen då Rolfs far kommer berusad hem efter att ha slagits med sin husbonde. Han är på gott humör eftersom han känner sig befriad från torpet och det alldagliga slitandet och tänker resa till Amerika. Han börjar sjunga en välkänd folksång: "Isotalon Antti ja Rannanjärvi – juttele kahden keske – " (18). Pirkko Lilius (1989: 115) som skriver om en låt som refereras i Anders Cleves novellsamling *Gatstenar* (1960) konstaterar att "de finska orden spelar ingen roll i berättelsen" och att de finns där "för att beskriva den språkliga verkligheten [...]". I exemplet ovan har sången även andra betydelser. Att torparen sjunger på finska betyder inte nödvändigtvis att han är finskspråkig. Lite tidigare har han sjungit en bearbetad version av en gammal psalm på svenska. Folksången berättar om de mest kända knivjunkarna i Södra Österbotten och speglar torparens behagliga fylla och känsla av kraftfullhet som i nästa ögonblick förvandlas till gråt eftersom hans hustru inte unnar "en utarbeits kar liti rolit nan gan". Torparens förnamn nämns senare i romanen: "Och från Juck i Amerika hörs det aldrig ett ljud" (192). Juck är sannolikt en kortform av det finska förnamnet Jukka.¹⁴ Är han finsk eller svensk är oväsentligt här, men att han sjunger en finsk folksång ger en antydning om den språkliga miljön och trakten där berättelsen äger rum, det vill säga att folksången hjälper läsaren placera berättelsen i Österbotten. Språkväxlingen förekommer här i en av sina mest typiska funktioner: att representera autentiskt den språkliga miljön (Eriksson & Haapamäki 2011: 43, 50).

Den största delen av de finska inslagen förekommer i kapitlet som berättar om huvudpersonen som rödgardist ("Berättelsen om rödgardisten"), men det finns några enstaka finska ord i romanens kapitel "Soldaten i bondearmén". Rolf har under tvång tagits in i bondearmén och är på väg till fronten i en godsfincka där unga soldater dricker och sjunger både patriotiska sånger och oanständiga visor. En av pojkarna skrävlar:

Vi ska no fan vis **ryyssä**. He har vi gjort förr. Å tem di rö huliganan ska no komma sej i samma **porukka**.
(FB: 97.)

I slutet av exemplet används ordet *porukka* som härstammar från finskan och betyder 'gäng, sällskap' (OFSF, s.v. *porucka*). Konnotationen av ordet är i detta sammanhang pejorativ och kan jämföras med ordet *pack* som förekommer i Skop-Anderssons uttalande om de fängslade arbetarföreningens

¹⁴ I arbetarföreningens möte i Talon finns en man som heter Jucka Hellväg (FB: 32). Namnet *Juck* eller *Jucka* finns inte bland svenska förnamn. Namnet skrivs ibland med vokalen *o*, dvs. *Jock*, för att uttalet skulle följa det finska namnets uttal. Enligt Namnleksikon (FSO-lex 2007) förekommer leden *Juck-* eller *Juckas-* i tiotals gårdsnamn i Österbotten och, som sagt, används det som förkortning av *Jukka*.

medlemmar: "Skjutas skall de – *packet*" (68). Ordet förekommer också när Rolf talar med Jehovas vittnen och hänvisar till Evert Norrgårds kynne. Den andra mannen försvarar Norrgård, för denne var hans far, och invänder mot Rolfs berättelse att Norrgård skulle ha tussat hunden efter honom när han besökte gården för att köpa livsmedel under våren 1918. Rolf medger att vittnet har delvis rätt:

Javisst tror jag dig – din far hade nog inte för vana att tussa hundar på folk. [- -] Han tussade den som sagt inte på folk – men det var ju lite annorlunda med rödgardister och **slikt pack** –. (FB: 49.)

Rolf använder här de vitas sätt att tala om sina fiender: rödgardister var inte folk, och med ett sådant uttryck som *slikt pack* kunde deras människovärde ifrågasättas. Mera om skällsord och också om ordformen *ryyssä*, som förekommer i början av citatet, i avsnitt 3.3.

Från bondearmén hamnar Rolf av en händelse i röda gardet. Rolf tvingas att aptera en mina på järnvägsspåret, men återigen hör han Emil Anderssons avskedsord "Glöm oss aldrig!" i sitt sinne och då sätter han minan vid rälsen och försöker rädda sig. Han får en kula genom armen och en stöt i nacken och faller ner på isen under järnvägsbron. När Rolf vaknar står tre män bredvid honom:

De sa någonting på finska [- -]. De är röda – fiender – de kommer att döda mig. (FB: 121–122.)

Enligt Eriksson och Haapamäkis (2011: 45) uppdelning i implicit och explicit flerspråkighet är språkväxlingen i detta fall implicit, och författaren antyder enbart med den metaspråkliga kommentaren *De sa någonting på finska* att det finns ett annat språk än svenska närvarande.

Männen dödar inte Rolf, eftersom han har sin medlemsbok från arbetarföreningen med sig och blodet har färgat hans vita armbindel röd. "Patetiskt, symboliskt – kanske det, men så var det i alla fall –. Och blodet på armbindeln gjorde mig till rödgardist." (123) Det verkar som författaren med denna Rolfs anmärkning medger det vidunderliga i Rolfs väg genom inbördeskriget, vilket också Gösta Ågren (1983: 82) diskuterar i sin bok om sin bror:

Författaren har valt en gestalt och endast en, men i honom sammanfattat alla. Ändå blir upplevelsen inte 'symbolisk'. Den klara, drastiska realismen får läsaren att tro – t.o.m. på den blodiga armbindeln.

Heidi von Born (1961) lyfter i sin recension fram precis denna scen som ett exempel på "en del häpnadsväckande friheter" som författaren har tillåtit sig gällande materialet, men ändå anser hon att det kan "ursäktas och tillskrivas vreden över de uppflammande minnena".

Rolf förlorar medvetandet flera gånger och när han slutligen kommer till sans är han återigen i en godsfinka med andra sårade rödgardister. I vagnen talas både finska och svenska. Denna scen, liksom givetvis hela romanen, avspeglar det faktum som Westerlund (2006) har framhåvt, att en del av

finlandssvenskarna kämpade jämsides med finskspråkiga på den röda sidan. De finska inslagen i de följande exemplen är få och uttrycker motsatta känslor: en sjuttonårig pojke mumlar en bön och en äldre man svär.

Från ett hörn hördes ett hickande halvkvävt **Isä meidän, isä meidän**. Så var det tyst en stund och därefter kom hela bönen i konfirmationston, katekesutanläsning [...]. **Förlåt oss våra skulder, såsom ock vi förlåta dem oss skyldiga äro**. (FB: 124.)

I motsatta hörnet låg en man och svor, lågt, monotont och envist. Absolut fantasilöst formade han till ordet **perkele** var tredje minut. **Perkele** var tydligen hans allmänna åsikt om sin egen och kamraternas situation. **Perkele**, det enda ord som fortfarande ägde täckning i verkligheten. (FB: 124–125.)

De första orden av bönen har inte översatts. Finlandssvenska läsare känner troligen igen orden *isä meidän*. För en sverigesvensk läsare kunde orden vara obekanta, men eftersom fortsättningen av bönen har återgetts på svenska, fastän pojken i berättelsens verklighet läser bönen på finska, hjälper det läsaren förstå att det gäller bönen "Fader vår". I det andra exemplet kräver kraftordet *perkele* inte översättning. Det är förmodligen det mest kända av de finska kraftorden och används också av svenskspråkiga. I sin analys av Elmer Diktonius språk anser Tidigs (2014: 233) att "svordomen 'perkele'" har blivit en symbol för "en stereotyp uppfattning om finskhet som präglad av våld och svordomar". I detta sammanhang verkar svordomen uttrycka trötthet över situationen som Rolf tolkar det.

Det att ett ord eller en fras upprepas tre gånger är en typisk stilfigur i *Fädrens blod*. Jag har inte möjlighet att fördjupa mig utförligt i romanens retoriska figurer i detta arbete men jag ska ta några exempel till om upprepningen. I förra exemplet kan upprepningen av kraftordet *perkele* i början av meningarna tolkas vara anaforisk även om det inte inleder den första meningen utan har placerats inom meningen (om stilfigurer se t.ex. Hellspong 2009: 146–156). Följande exempel är hämtat från intervjun som ägde rum 1953; författaren och en annan journalist intervjuade Rolf Eriksson till *Vänsterfolkets Jul*. De bad Rolf att berätta om Ekenäs fångläger där han hölls under vintern 1919, och på vilket sätt fångarna dog där.

– Fången blir allt kraftlösare och tystare. En dag orkar han inte längre resa sig. Han talar om sin familj, undrar hur det gått med den, är orolig. [- - -] Den sista dagen talar han inte längre om sin familj.

– Vad talar han då om?

– Hans sista ord är alltid **bröd – bröd – bröd**.

Rolf Eriksson har fått ett hårt drag runt munnen.

– Vilket vackert ord är det ändå inte. **Bröd, leipää**. Egentligen det vackraste ordet i vårt mänskliga språk. (FB: 164.)

Ordet *bröd* upprepas tre gånger efter varandra. Det handlar om medveten tautologin som i detta sammanhang imiterar den enda tanke som en utsvulten man har: att få bröd att äta. På fjärde raden

upprepar Rolf ordet en gång till men denna gång på båda språk: *Bröd, leipää*. Upprepningar av ord och uttryck på ett annat språk kan ha varierade funktioner, de kan bland annat ge ytterligare information, konstaterar Tidigs (2014: 61) och fortsätter:

Upprepning av ett uttryck på ett annat språk kan även göra det möjligt att förmedla en tolkning och lyfta fram en viss aspekt eller betydelse av det upprepade uttrycket. Glossering kan på detta vis vara ett instrument för att betona, vidga betydelse och undervisa läsaren.

Jag skulle i detta fall inte tala om översättningen av ordet – svenskan är ju romanens huvudspråk och ordet *bröd* förekommer flera gånger innan den återges på finska – emellertid anser jag att Tidigs (ibid.) resonemang om glossering, det vill säga markering, gäller här. Rolfs sätt att upprepa de ord som han måste ha hört ideligen i fånglägret både på svenska och på finska ger ordet *bröd* extra vikt och även vidgar dess betydelse genom att väcka konnotationer om fånglägrets omänskliga förhållanden och fångarnas lidande.

Under ett bakhåll dör en av rödgardisterna i vagnen. De andra bestämmer att kasta ut liket på banvallen.

Hjalmar grävde igenom hans fickor. Det enda han hittade var en pung fylld med "**maku**" och ett skrynkligt foto föreställande Viktor balanserat på en stock i en älv. [- -]
Rolf sköt upp dörren, två man fattade tag i **den döde jätkän** och hivade ut honom på banvallen. (FB: 131.)

Tobaken som avses med namnet *maku* eller med ett sammansatt ord *makutobak* (125) nämns flera gånger i romanen. Denna humleblandade tobakblandning var föga uppskattad, vilket kommer fram i Hjalms anmärkning när han räcker tobakspungen åt Rolf: *Det är bara 'maku'* (132). Citattecken kring ordet "*maku*" (131, 132) markerar ordet som främmande, men namnet fungerar också som realiareferens, för att använda Tidigs (2014: 149, 232, 246) term. Enligt annonsen i *Åbo Underrättelse* (Maximpris å tobaksfabrikat 24.11.1918) från hösten 1918 var *Maku* ett av de billigaste varumärkena såväl bland cigaretter, kardustobak som tuggtobak. Av annonsen framgår även att *Maku* var varumärket av Strengbergs tobaksfabrik i Jakobstad. Även om märket förmodligen konsumerades – i brist på bättre – av olika klasser överallt i landet, verkar den förankra berättelsen socialt och spatialt, det vill säga i den norrösterbottniska arbetarklassen.

Den döde mannen heter Viktor och fotot som hittas i hans ficka låter förstå att han var en timmerflottare, det vill säga en stockflottare (se SAOB, s.v. *stock*), som betyder 'tukkijätkä' eller kortare 'jätkä'. Enligt OFSF (s.v. *jätkä*) används det finska ordet *jätkä* i betydelse 'stockflottare' kring Österbotten. I citatet ovan används ordet i bestämd form med *-n* i slutet: *den döde jätkän*, det handlar

alltså om integrering: ordet har anpassats grammatiskt till svenskan (se Eriksson & Haapamäki 2011: 46–47).

Under sin tid i bondearmén bevittnade Rolf en våldtäkt på en ung flicka. Hans grupp kom till en stuga mitt i skogen precis när flickan försökte släpa sin fars lik bort från gården. Hon hade fäst fars röda gardets kampmärke i sin egen kappa. "De stod i god, militärisk ordning och väntade på sin tur" (106) när de alla utom Rolf höll på att våldta henne. Rolf sitter också inne i stugan och ser på, men börjar må illa och går ut. Han känner äckel och samtidigt skäms. När flickan kommer ut börjar Rolf gå tätt efter henne så att Koskinen, jägarunderofficieren och gruppledaren, som också har kommit ut med geväret i handen, inte kan skjuta henne.

En försommardag många år efter kriget råkar Rolf befinna sig i närheten av händelseplatsen och bestämmer sig för att besöka stugan. Rolf har inte kunnat glömma flickan. Han minns flickan som ett *skogsrå* (109, 232, 234), en *huldra* (109), som trots våldtäkten var "en ogripbar och obefläckad varelse" (109). Nu är hon en mogen kvinna med "[e]tt ansikte med en egendomligt vild skönhet och fortfarande skogsråets bottenlösa ögon" (234). Den poetiska beskrivningen av flickan skapar en stark kontrast till våldtäkten.

Jag öppnade försiktigt ytterdörren – förstugan doftade nykärnat smör. Höjde handen och knackade tveksamt på dörrposten.

– **Sisään**, sa en kvinnoröst.

Jag vred ner låsvredet och sköt försiktigt in dörren och hela tiden visste jag att det var hon.

Det var hon.

Och ändå var det inte hon. Det var inte den trasiga, pinade flickan jag kom ihåg. Det var en mogen kvinna jag hade framför mig. Ett ansikte med en egendomligt vild skönhet och fortfarande skogsråets bottenlösa ögon.

Kände hon manne igen mig?

– Goddag.

– Goddag.

Så blev det tyst en lång stund.

– Det är varmt ute – kunde jag få ett glas vatten manne. – **Min finska var hackig och bruten.** (FB: 233–234.)

Det enda finska ordet i citatet är kvinnans *sisään* när hon ber Rolf stiga in. Ordet har inte översatts och inte heller markerats på något annat sätt, till exempel med kursivering, det vill säga att språkväxlingen är explicit och omarkerad. Ordet är allmänt och betydelsen framgår av kontexten, och på detta sätt exkluderas inte heller den icke-finskkunniga läsaren, fastän översättningen saknas. Ordet *sisään* avslöjar att kvinnan är finsk, vilket inte kommer fram i kapitlet som skildrar den brutala våldtäkten. Samtalet fortsätter på finska som framgår av meningen på sista raden där Rolf hänvisar till värmen och ber om ett glas vatten. Meningen återges på svenska, men den har försetts med en metaspråklig kommentar som avslöjar att Rolf talar finska och att det finns brister i hans

språkkunskaper; Rolf själv anser att hans *finska var hackig och bruten*. Hälsningarna på raderna 10 och 11 (*Goddag*) återges båda på svenska, men de kan ha översatts från finska liksom meningen på sista raden.

Nyqvist (2009: 64) anser att språket i scenen ovan blir sekundärt liksom i episoden i *När gudarna dör* (Ågren 1959: 49) där Olof Gerssons dotter Anna, som nu bor ensam i torpet i Storsjöliden, får besök av en finsk man. Hon förstår inte mannens hälsning *Hyvää iltaa*,¹⁵ men hans röst och väsen känner hon igen, han är en av "hennes människor" (Ågren 1959: 50), med andra ord har klasstillhörighet större betydelse än språktillhörighet. I de två första delarna av trilogin avspeglar de två olika språkvarieteterna, dialekten och högsspråket, konflikten mellan klasserna, men enligt Nyqvist är situationen annorlunda när det gäller finskan:

Finskan, som på alla sätt och vis skiljer sig mera från det svenska högsspråket än Nykarlebydialekten, får däremot en helt annan roll i historien. Istället för att en barriär bildas mellan de olika språkgrupperna, känner finsk- och svenskspråkiga obesuttna en gemenskap med varandra som är oavhängig språket. Klassen är den förenande faktorn. (Nyqvist 2009: 64.)

Scenen om rödgardisterna i godsfinnan, som behandlades ovan, förstärker Nyqvists påstående om klassen som "den förenande faktorn". Detta stämmer överens med Westerlunds (2006: 134, 165) studie: den svenska arbetarklassen hade en närmare relation med sina finska klasskamrater än med de svenskspråkiga borgerliga kretsarna. Ågrens andra texter förefaller också bekräfta detta påstående att klassen har större tyngd än språktillhörigheten. Mauritz Edström (1960) citerar Ågrens artikel som publicerades i *Dagens Nyheter* 5.7.1960 med vilken Ågren deltog i debatten om Svenskfinlands framtid men behandlade också motsättningarna mellan Österbotten och huvudstadsregionen.

Han hävdade att debatten egentligen inte gällde det finlandssvenska folkets villkor, utan tenderade bli en den gamla överklassens uppgörelse med sig själv och att klasskillnaderna bland svenskarna i Finland alltid varit stora. Den torpeden träffade Svenskfinlands stora officiella lögn – myten om en endräktig, nationell folkminoritet. (Edström 1960.)

Enligt den finlandssvenska pressen hyste Ågren "förlegade klasskampsidéer". Ågrens åsikter om skillnader mellan olika regioner inom Svenskfinland verkar inte alls "förlegade". Kjell Westö (2019: 172) har i sina Helsingforsromaner och essäer skildrat samma motsättningar och försökt att lyfta fram att "det finns en finlandssvensk vänsterpolitik och en finlandssvensk arbetarkultur".

¹⁵ Hälsningen har översatts med *Godafton* som anges i fotnoten (se Ågren 1959: 49).

5.2 Andra flerspråkiga drag

Förekomsten av de finska inslagen i Ågrens *Fädrens blod* kan klassificeras till största dels som explicit språkväxling där det faktiskt sker språkbyte från romanens huvudspråk svenska till finska även om det handlar om några enstaka ord som *leipää* och *sisään*. När det gäller inslag på andra språk än finska är fallet mer komplicerat eftersom de flesta av dessa är implicita. Enligt Eriksson och Haapamäki (2011: 45) innebär den implicita (latenta) språkväxlingen att det från en enspråkig text kommer fram att det finns ett annat språk eller andra språk närvarande. En del forskare ställer sig skeptiskt till denna kategori eftersom språkväxlingen inte äger rum. Siv Björklund (2016: 28) anser att terminologin borde diskuteras och att det vore nyttigt att reflektera ifall det handlar om språkväxling alls eller "är funktionen närmast att måla upp miljöer där även språkliga element ingår och man kan välja att uttrycka dem på olika sätt". Hans Landqvist och Sofia Tingsell (2016: 50) instämmer och föreslår att kategorin implicit språkväxling kunde anses som en del av "det samhälle som författaren i fråga beskriver i sitt litterära verk".

Ett annat språk i en annars enspråkig text kan manifesteras sig på olika sätt på språkets olika plan. Inskott av enstaka ord eller längre sekvenser är kanske den mest allmänna uttrycksformen på ett lexikalt plan. Tidigs (2014: 50, kursivering i original) nämner också andra lexikala uttrycksformer och ger exempel på språkets andra plan:

Flerspråkighet kan handla om hybrida ord och oetablerade fennicism, på ett *syntaktiskt* plan om avvikande ordföljd med påverkan av ett annat språk, eller på ett *semantiskt* plan om översatta metaforer eller ett avvikande ordbruk.

Som Tidigs konstaterar är dessa förekomster med undantag av lexikala "ofta mindre iögonfallande än ord och fraser på olika språk". Med tanke på den synvinkel som jag har valt, det vill säga på vilket sätt inbördeskriget manifesterar sig i språket av *Fädrens blod*, är den lexikala nivån den viktigaste. De exempel som jag tar upp i detta avsnitt handlar mestadels om implicit språkväxling, och även om jag instämmer med de forskare som nämnts ovan – Tidigs (2014), Björklund (2016), Landqvist & Tingsell (2016) – att ett nytt begrepp vore nödvändigt för att beskriva denna typ av litterär språkväxling, är begreppet användbart i min analys.

En del av följande exempel är också intertextuella hänvisningar till andra texter, som nyheter i tidningar, och jag begagnar mig tillfället att analysera en liten del av romanens omfattande intertextualitet. Termen *intertextualitet* har emellertid olika betydelser som Tidigs (2014: 47, 51, fotnot 28) har anmärkt. Hon refererar till K. Alfons Knauth som har utvecklat flerspråkighetens

terminologi och som hänvisar med termen *intertextuell flerspråkighet* till "författarskap med texter på olika språk men där varje text i sig är enspråkig". Johanna Laakso (2011: 31–32) hänvisar med samma term till implicit flerspråkighet, det vill säga till enspråkiga sekvenser där ett annat språk är närvarande till exempel som avvikande ordformer eller som hänvisningar till andra texter. Tidigs anser att Laaksos sätt att använda termen är problematisk eftersom den redan har en annan betydelse inom studier i flerspråkighet. Jag använder termen intertextualitet i dess traditionella betydelse som handlar om textens relation till andra texter. Detta kan manifesteras sig till exempel som direkta lån, olika slags citat och allusioner. (Se t.ex. Holmberg & Ohlsson 2011: 45–47.) I följande två exempel handlar det om intertextualitet precis i denna mening.

Då arbetarföreningen håller mötet i Talon uppläser ordföranden Emil Andersson en artikel publicerad i en dansk tidning. Den handlar om en intervju med överbefälhavaren och senatens ordförande, det vill säga med Mannerheim och Heikki Renvall, och den "hade väckt en del uppseende i utlandet" (FB: 30). Den publicerade artikeln fungerar således som undertext.

Hans **stapplande danska meningar** trevade sig hjälplöst ut i mörkret i den grå, ruskiga salen (FB: 30).

Därefter citeras delar av intervjun på svenska, de är satser som "brände sig för alltid fast i Rolfs minne". Den redogörelse som följer är alltså Rolfs minnesbilder och tolkning av det som Andersson läste ur tidningen.

Mannerheim sa:

– Vi kan betala för arméhjälp. – Inga broar skall byggas till de uppriske. – Det kan blott bli tal om straff.

Straff. Vilket straff?

Senator Renvall svarar. Han svingar lagens bart huggande svärd. Sjunger ut sitt hjärtas mening.

– De må dömas för högförräderi. – Meniga mister för all tid sina medborgerliga rättigheter. – De må göras till en pariakaste! För ledarna absolut hängning. (FB: 31.)

Andersson läser texten ur ett tidningsklipp som han har fått från en svensk partikamrat. Denna intervju citerades eller återgavs i sin helhet både i borgerliga och socialistiska tidningar i månadsskiftet februari-mars 1918. I *Finlands Folkkommisariats Notisblad* (Intervju med kontravolutionära (sic!) ledare 13.3.1918) kommenteras notisen i skarp ton och med ironi och Mannerheim nämns i titeln som kontrarevolutionär, varemot de borgerliga tidningarna, till exempel Wasa-Posten, förknippade notisen med ett utdrag från strafflagen under titeln "Högförräderi. Vad gällande strafflag stadgar." (Intervjuer med senator Renvall och general Mannerheim 20.2.1918).

Anderssons kunskaper i danska visas vara bristfälliga genom presensparticipen av verbet *stappla*. Verbet verkar hänvisa också till det dystra innehållet av artikeln, till det att upproriska ska straffas

hårt, ledarna ska hängas och meniga ska mista sina medborgerliga rättigheter. Ordet *pariakaste* väcker diskussion bland männen, och en tolkar det som "[a]bsolut rättslöshet" och tycker att de ju redan är "parior" (31).

I citatet ovan är språkväxlingen implicit men genom kommentaren får läsaren veta att det finns ett annat språk, i detta fall danska, närvarande. I det följande exemplet på implicit språkväxling är språket tyska.

Min fångenskap började med att **en tysk soldat** tryckte bajonetten mot min mage och **vänligt uppmanade mig att** sparka av mig stövlarna som han ville åt. Jag lydde honom utan att göra några invändningar. (FB: 147.)

Detta exempel lyfter tydligt fram problemet som diskuteras ovan och som gäller den implicita flerspråkigheten. Ingen språkväxling äger rum, men berättarens kommentar avslöjar att soldaten är tysk och att han troligen uttrycker uppmaningen om att Rolf borde ge stövlarna åt honom på tyska. Berättarens anmärkningar målar upp den språkliga miljön under kapitulationen: de vita hade fått hjälp av de tyska trupperna. Rolf och de andra rödgardisterna kapitulerar i Lahtis för Rüdiger von der Goltz trupper. Rolf kommenterar ironiskt von der Goltz samband med Hitler när han påpekar att dennes krigsminnesbok blev senare "till en hyllning åt nazismen" (146).¹⁶

Det följande citatet är ett exempel på en intertextuell hänvisning där även språkväxling äger rum. De vita stormar Tammerfors. Rolf lyckas lämna staden i senaste laget.

Mitt sista minne från Tammerfors.
En skrålande sångglädje ur källaren i ett gammalt patricierhus.
Först **Die Wacht am Rhein** och sedan **Alte Kameraden**.
Hur fosterländskt som helst. (FB: 145.)

De vita som gömmer sig i källaren sjunger tyska låtar, först *Die Wacht am Rhein*, en patriotisk sång från 1800-talet som var högt värderad i Tyskland under andra världskriget (*Die Wacht am Rhein*. Wikipedia 2014) och sedan den populära militärmarschen *Alte Kameraden* (*Alte Kameraden*. Wikipedia 2019). I detta fall handlar det i själva verket om både implicit och explicit flerspråkighet:

¹⁶ Von der Goltz krigsminnesbok publicerades på svenska 1920 i två delar under titeln *Krigsminnen från Finland och Baltikum I & II*, och samma år på finska under titeln *Toimintani Suomessa ja Baltianmaissa*. I romanen hänvisar Rolf till den bearbetade version som utkom 1936 under titeln *Als politischer General im Osten (Finnland und Baltikum) 1918 und 1919* och som enligt honom blev "till en hyllning åt nazismen" (FB: 146). (Finna.fi). Enligt Markku Jokisipilä och Janne Könönen (2013: 51–52, 161) var von der Goltz en ikonisk figur som deltog i krigets minnesfester i Finland både 1933 och 1938. Redan 1933 kom det tydligt fram att von der Goltz "hade blivit en trogen anhängare av Hitler", påpekar skribenterna [min övers.].

explicit eftersom de sångerna nämns på tyska och implicit eftersom de vita sympatisörerna sjunger sannolikt på tyska.

Dessa två sånger står i samband med den tyska krigsmakten och dess strävanden. Rolfs ironiska anmärkning *Hur fosterländskt som helst* ifrågasätter de vitas patriotism, men han verkar inte hänvisa bara till dessa enstaka vita sympatisörer som sjunger tyska militärmarscher, utan även till de vita i sin helhet. Några sidor längre fram kommenterar berättaren de vitas relation till Tyskland och deras iver att få en tysk kung. Men mot all förmodan förlorade Tyskland kriget.

Och med sorg och förvåning såg man hur Finland blev fritt alldeles av sig själv, utan att man kunde lyfta ett finger för att förhindra saken (FB: 154–155).

Med denna anmärkning vill berättaren framhålla att de vita underordnade sig frivilligt tyskarna och att Finland bevarade sin självständighet av en händelse.¹⁷ På 2000-talet har det utkommit historieverk som kritiskt behandlar Finlands samarbete med Tyskland såväl under 1918 som under andra världskriget. Marjaliisa Hentilä och Seppo Hentilä (2016) framhäver att Tysklands nederlag i november 1918 räddade Finland från att bli en vasallstat. Författaren Sirpa Kähkönen (2006: 133) har undrat varför inriktningen till Sovjetunionen har uppfattats som opatriotisk medan inriktningen till Tyskland, både under inbördeskriget och under fortsättningskriget, har bedömts "liksom den högsta graden av patriotism"¹⁸ fastän det fanns antidemokratiska och totalitära element inom de båda inriktningarna.

Sammanfattningsvis kan konstateras att förekomsten av andra språk, som finska och tyska, är ganska få i *Fädrens blod*. Ågren använder mer implicit än explicit språkväxling, vilket enligt Eriksson och Haapamäki (2011:45) är vanligt då flerspråkigheten inte är romanens tema. Emellertid använder Ågren inskott av andra språk för att skildra den flerspråkiga omgivningen under inbördeskriget. De finska orden avspeglar den tvåspråkiga miljön, det att det fanns svensk- och finskspråkiga medlemmar både i de vita och de röda. Hänvisningarna till tyska framhäver att rödgardisterna inte bara hade finska soldater emot sig utan också tyska och att de tyska trupperna hjälpte de vita att vinna kriget. Däremot är det lite förvånande att det ryska språket saknas fullkomligt. Det fanns cirka 40 000 ryska soldater i landet när inbördeskriget började i slutet av januari, men bara en ganska liten del av dem deltog i striderna – större betydelse hade de officerare som utbildade trupper och de vapen som

¹⁷ De tyska trupperna stannade kvar i Finland över sex månader efter inbördeskrigets slut. Marjaliisa Hentilä och Seppo Hentilä hävdar att de statsfördrag som undertecknades i mars 1918 skulle ha förvandlat Finland till en tysk koloni. (Hentilä & Hentilä 2016: 11.)

¹⁸ "[I]kään kuin korkeimman isänmaallisuuden asteeksi" [min övers.].

rödgardisterna fick. I Österbotten inleddes kriget med avväpning av de ryska garnisonerna. (Hoppu 2010: 121; Björk-Winberg, Fellman & Zilliacus-Korsström 2018). Mot denna bakgrund finns det överraskande få hänvisningar till ryssar och inte alls till ryska soldater på röda sidan. De vita betonade gärna att de uttryckligen kämpade mot ryssarna, som de ville köra ut från landet, och inte mot andra finnar. Det är precis detta som det andra Jehovas vittnet i romanen lyfter fram, att de bara ville "driva bort de ryska trupperna ur landet" (56). Han även anklagar de röda för att de ville att finnarna "skulle bli slavar under Ryssland" (57). Senare i romanen refererar Rolf till de vitas lögnar och deras påstående att "de stred mot ryssarna för fosterlandets frihet, när de överallt bara påträffade sina egna landsmän" (138).

Kontextualisering är ytterst viktigt när man analyserar språkväxling och speciellt i detta fall då romanen handlar om inbördeskriget och författaren använder olika språkvarieteter för att skildra omständigheterna. Huvudkaraktärens drastiska och ironiska ställningstagande till de vita och deras ideal är påtagligt men inte förvånande. Leo Ågren var en vänsterinriktad författare och han var även suppleant i Jakobstad stadsfullmäktige för folkdemokraterna (Edström 1960). Både Rolf och berättaren verkar fungera som författarens språkrör.

6 SAMMANFATTANDE DISKUSSION

Det gör ingenting att åren gått – gravarna och lidandet finns kvar (Leo Ågren: *Fädrens blod*, s. 7).

I denna avhandling har jag studerat talspråkliga och dialektala ord och uttryck samt flerspråkighet i Leo Ågrens *Fädrens blod*. Syftet med analysen har varit att studera på vilket sätt Ågren använder språkliga varieteter och på vilket sätt språket reflekterar romanens innehåll. Av de talspråkliga företeelserna har analyserats diskurspartiklar, reducerade former och historiskt bundna ord som hänvisar till inbördeskriget. Av de dialektala inläggen har analyserats verb och verbfraser, pronomen och några substantiv och adjektiv. Gestaltnas personliga språk (*idiolekt*) och situationsbundna språk (*register*) har studerats i ett avsnitt. Flerspråkigheten har analyserats med begreppen *implicit* och *explicit flerspråkighet*. I denna avhandling hänvisas med begreppet *flerspråkighet* till inskott av andra språk i romanens huvudspråk svenska.

Analysen visar att språket varierar avsevärt i romanen. Berättaren använder skriftspråk, huvudfiguren Rolf Eriksson talar ganska vårdat talspråk, Rolfs mor och många andra gestalter talar nordösterbottnisk dialekt. Språket i dessa repliker är starkt dialektalt färgat men ändå stiliserat, med andra ord använder Ågren ett urval dialektmarkörer för att ge läsaren en illusion av dialektalt tal. På samma sätt används talspråksmarkörer, som förkortade former och diskurspartiklar, med vilka samtalspartnern kan signalera att hen hänger med, därtill kommer interjektioner och kraftord som hör hemma i talspråket. Många av de historiskt bundna orden är skällsord som riktades mot motståndare. Med hatretorik dehumaniserades motparten och framställdes som en fiende som måste krossas. Ågren ifrågasätter både de vita och röda idealen till exempel genom Rolfs hänvisning till ordet *slaktare* som "ett av de meningslösa hatord" eller genom hans resignerade tankar över "spyor, blod och träck" som människor lämnar efter sig när de "slås för höga ideal". Denna opartiskhet framhölls även i några recensioner, till exempel Gösta Attorps (1961) skrev i *Svenska Dagbladet* att, "[v]ad som börjat som en stridsskrift mot segrarna från 1918 slutar som en stridsskrift mot själva hatet och våldet".

Analysen bekräftade min hypotes att Ågren har planerat romanens språkliga variation med stor omsorg. Detta kommer speciellt fram i citatet som analyserades i avsnitt 4.1 och i moderns sätt att tala. I början av romanen talar Rolfs mor dialektalt men senare mera talspråkligt, och i sitt brev till fånglägret där Rolf hölls strävar hon efter att skriva så korrekt och fint hon kan, vilket i detta fall betyder att hon använder stora bokstäver och ålderdomliga former av ord. Förändringen i moderns språkbruk kunde ju bero på det att författaren inkonsekvent har förverkligat sin plan att återge hennes tal, men enligt min mening visar brevet, som återges som sådant på en sida (se avsnitt 3.4), att även

hennes språk är genomtänkt fastän hon är en biperson. Därtill kommer Rolfs metaspråkliga anmärkning om moderns motvilja mot att skriva.

Samtalet mellan Rolf och hans fiende skyddskårschefen Evert Norrgård utgör ytterligare ett argument för en medveten planering. I samtalet kommer fram båda männens idiolekt och register: Evert strävar efter att tala standardspråk för att känna sig som en av de överordnade – detta är hans *register*, det situationsbundna språket, med vilken han vill stärka sin status. Hans *idiolekt* är emellertid den nordösterbottniska dialekten som bryter fram i den hetsiga situationen vid nämndemannen. Rolf använder talspråk, som är hans *idiolekt*, men svarar på Everts tilltal "på samma språk" det vill säga att han byter medvetet till dialekt. På detta sätt är det han som får kontroll över situationen. I denna scen förekommer också metaspråkliga anmärkningar som riktar läsarens uppmärksamhet på språket.

I kapitel 5 analyserades romanens flerspråkighet. Jag hänvisade till Ågrens debattinlägg som Mauritz Edström lyfter fram i sin artikel. Enligt honom torpederade Ågren "myten om en endräktig, nationell folkminoritet" med sitt inlägg. Denna myt ifrågasätts även i *Fädrens blod* genom att visa hur mångkulturell världen var under inbördeskriget och hur heterogena de båda stridande parterna var. Ågren lyfter fram den flerspråkiga miljön genom att använda till exempel metaspråkliga kommentarer som *De sa någonting på finska* eller genom att använda inskott av andra språk, till exempel finska (*sisään, leipää, makutobak*) och tyska (*Alte Kameraden*). Det vill säga att Ågren använder både implicit och explicit flerspråkighet. Om än de finska inslagen är få framhäver de att den svenska arbetarklassen hade mer gemensamt med de finska arbetarna än med de svenska borgerliga kretsarna. De få ställen där de finska inslagen uppträder visar att en del finlandssvenskar deltog i strider på röda sidan och att de, som sina finskspråkiga kamrater, hamnade i fångläger efter kriget. Det var inte bara några "vilseledda" som anslöt sig till socialisterna utan flera tusen, som Magnus Westerlund (2006) i sin studie konstaterar. Detta faktum ville de svenskspråkiga vita tysta ner. Ågren fäster läsarens uppmärksamhet på samma sak som Kjell Westö i sina romaner över fyrtio år senare på 2000-talet: att det fanns en svensk arbetarklass och att en del av dem anslöt sig till det röda gardet.

Det måste tas i beaktande att det handlar om litterärt inte autentiskt språk. Författaren skapar en illusion av levande talspråkligt eller dialektalt tal och gör det genom olika markörer. Ågren har utnyttjat nordösterbottniska dialekter, särskilt Nykarlebydialekten och Jakobstadsspråket, vilket är logiskt eftersom han föddes i Nykarleby och arbetade i Jakobstad, men det finns några drag till exempel från de sydösterbottniska dialekterna. Ågren kan dock medvetet ha tagit drag ur flera dialekter för att skapa sitt eget litterära språk. "Innehåll och språk är ouplösligt förenade", konstaterar

Birger Liljestränd (1998: 70) i sin studie av språket i Jarl Hemmers verk. Han anser att de språkliga drag som Hemmer använder bidrar till romanernas äkthet och miljötrohet samtidigt som de speglar den kaotiska tiden. Detta gäller också Leo Ågrens *Fädrens blod*: det okonstlade talspråket, den nordösterbottniska dialekten, inslagen av främmande språk, de många skällsord som hänvisar till de stridande parterna av inbördeskriget och de andra språkliga varieteterna reflekterar situationen i en liten nordösterbottnisk stad under inbördeskriget.

Denna avhandling ger endast en begränsad överblick över språket i Leo Ågrens *Fädrens blod*. Undersökningen har fokuserat på flerspråkighet och på lexikala och morfologiska nivåer av de dialektala och talspråkliga dragen av vilka bara några exempel har lyfts fram. Många företeelser, som retoriska figurer och intertextuella hänvisningar, har tagits upp bara i förbigående och andra, som idiom och ålderdomliga uttryck, har inte tagits upp alls.

Min avsikt är att fortsätta att undersöka Ågrens romaner. Forskningen kunde utvidgas på många sätt. Romanens rika intertextualitet förtjänar att analyseras. Det finns till exempel otaliga citat ur psalmer och Bibeln samt hänvisningar till dikter och låtar. Det vore intressant att studera i vilket syfte Ågren använder olika hänvisningar. Inbördeskriget som tema är intressant och att studera romanens position på det litterära fältet ur denna synvinkel skulle ge mer information om temat inom den finlandssvenska litteraturen. Även i detta fall kunde forskning i intertextualitet belysa romanens förbindelser såväl med tidigare som senare litteratur. *Fädrens blods* komplex struktur utmanar läsaren och en narratologisk studie av berättelsenivåer och olika röster skulle belysa dess komposition. Kungsådertrilogins romaner har recenserats både i Finland och i Sverige, och det vore intressant att undersöka på vilket sätt romanerna mottogs och om det finns skillnader mellan det finska och svenska mottagandet. Som sagt, Ågrens romaner har inte översatts till finska men en studie som behandlade hans verk ur översättningsteoretiskt perspektiv skulle ändå vara möjlig och kanske ge behövlig information för en möjlig översättare.

LITTERATURFÖRTECKNING

Undersökningsmaterial

Ågren, Leo (1961). *Fädrens blod*. Helsingfors: Söderströms. (= FB)

Litteratur

Attorps, Gösta (1961). Finland 1918. I: *Svenska Dagbladet* 25.8.1961.

Bergroth, Hugo (1917/1992). *Finlandssvenska.Handledning till undvikande av provinsialismer i tal och skrift*. Faksimilupplaga av andra reviderade och tillökade upplagan. Helsingfors: Schildt.

Björk-Winberg, Mikael, Fellman, Ida & Zilliacus-Korsström, Nicolina (2018). Kampen mellan de röda och de vita – inbördeskriget 1918. I: *Svenska Yle*. 7.1.2018. [Citerat 5.5.2021].
Tillgänglig:<<https://svenska.yle.fi/artikel/2018/01/07/kampen-mellan-de-roda-och-de-vita-inbordeskriget-1918>>.

Björklund, Siv (2016). Kodväxling i tal och text och dess lämplighet för analys av litterär flerspråkighet. I: *Språkmöten i skönlitteratur: perspektiv på litterär flerspråkighet*, red. Siv Björklund & Harry Lönnroth. VAKKI Publications 6. Vaasa: VAKKI ry, s. 13–32.

Bohman, Kristina (1958). En gammal historia. I: *Arbetartidningen* 17.5.1958.

Born, Heidi von (1961). Ekot från 1918. I: *Expressen* 28.8.1961.

Dialektboken. Murrekirja (2011/2012). Andra upplagan. [Red. Dialektens vänner: Leif Andersson, Bror Hagström & Ragny Mutka]. Karleby: HSS Media.

Edström, Mauritz (1960). Rebell i Österbotten. I: *Dagens Nyheter* 22.8.1960.

Edström, Mauritz (1961). Hatets arv. I: *Dagens Nyheter* 25.8.1961.

Einarsson, Jan (2009). *Språksociologi*. Andra upplagan. Lund: Studentlitteratur.

Ekman, Michel (2000). Femtiotalprosa II: folklivsskildring. I: *Finlandssvenska litteraturhistoria. Andra delen: 1900-talet. Uppslagsdel*. Utgiven av Clas Zilliacus. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland & Stockholm: Bokförlaget Atlantis, s. 243–247.

Eriksson, Harriet & Haapamäki, Saara (2011). Att analysera litterär flerspråkighet. I: *Svenskan i Finland 12. 15 och 16 oktober 2009 vid Joensuu universitet*, red. Sinikka Niemi och Pirjo Söderholm. Joensuu: University of Eastern Finland, s. 43–52.

Finna.fi. -sökjänst. Sökordet "Leo Ågren". Tillgänglig:<<https://www.finna.fi/>>.

Finna.fi. -sökjänst. Sökordet "Goltz, Rüdiger von der". Tillgänglig:<<https://www.finna.fi/>>.

- FO = *Finlandssvensk ordbok* (2016). Schildts. Institutet för de inhemska språkens webbpublikationer 45. Sammanställt av Charlotta af Hällström-Reijonen och Mikael Reuter, red. för nätutgåvan Bianca Holmberg. Tillgänglig: <<http://kaino.kotus.fi/fsob/>>.
- FSO-lex (1999/2007) = Finlands Svenska ortnamn. I: *Institutet för de inhemska språken*. Redigerat av Kurt Zilliacus, sammanställt av Michaela Örnmark. [Citerat 5.5.2021]. Tillgänglig: <<https://kaino.kotus.fi/svenska/ledlex/>>.
- Grönstrand, Heidi 2018. Sota kielten sekamelskana. I: *Toistemme viholliset? Kirjallisuus kohtaa sisällissodan*, red. Kukku Melkas & Olli Löytty. Tampere: Vastapaino, s. 86–98.
- Hellspång, Lennart (2009/1992). *Konsten att tala. Handbok i praktisk retorik*. Lund: Studentlitteratur.
- Hentilä, Marjaliisa & Hentilä, Seppo (2016). *Saksalainen Suomi 1918*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Siltala.
- Holmberg, Claes-Göran & Ohlsson, Anders (1999/2011). *Epikanalys: en introduktion*. Lund: Studentlitteratur.
- Hoppu, Tuomas (2009/2010). Taistelevat osapuolet ja johtajat. I: *Sisällissodan pikkujättiläinen*, red. Pertti Haapala & Tuomas Hoppu. Helsinki: WSOY, s. 112–144.
- af Hällström-Reijonen, Charlotta (2012). *Finlandismer och språkvård från 1800-talet till i dag*. Nordica Helsingiensia 28. Helsingfors: Helsingfors universitet.
- Intervju med kontravolutionära (sic!) ledare (1918). I: *Finlands Folkkommisariats Notisblad*, 13.03.1918, nro 41, s. 3. [Citerat 5.5.2021]. Tillgänglig: <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1167081?page=3>>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.
- Intervjuer med senator Renvall och general Mannerheim (1918). I: *Wasa-Posten*, 20.02.1918, nro 15, s. 2. [Citerat 5.5.2021]. Tillgänglig: <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1346799/articles/79643859?page=2>>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.
- Ivars, Ann-Marie (2000). *Colorado Avenue*. Österbottnisk dialekt som språklig källa till en skönlitterär berättelse. I: *Dialekter och folkminnen: hyllningsskrift till Maj Reinhammar den 17 maj 2000*, red. av Lennart Elmevik. Uppsala: Sällsk. för svensk dialektologi, s. 137–143.
- Ivars, Ann-Marie (2015). *Dialekter och småstadsspråk. Svenskan i Finland – i dag och i går I: I*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Tillgänglig även som pdf-fil via SLS sidor: <<https://www.sls.fi/sv/utgivning/dialekter-och-smastadssprak> >.
- Jokisipilä, Markku & Könönen, Janne (2013). *Kolmannen valtakunnan vieraat: Suomi Hitlerin Saksan vaikutuspiirissä 1933–1944*. Helsinki: Otava.
- Kihlman, Christer (1961). Blodet och brödet. I: *Nya Argus* 54 (1961), s. 292–293.

- Kinnunen, Tiina (2018). Sisällissodan muistokulttuuri kylmän sodan jälkeen: uusvanhoja ja uusia tulkintoja. I: *Rikki revitty maa. Suomen sisällissodan kokemukset ja perintö*, red. Tuomas Tepora, Aapo Roselius. Suomenkielinen toimitus Kati Pitkänen. Helsinki: Gaudeamus, s. 335–357.
- Kivimäki, Ville (2006). Sotilaan työ, siviilin taakka. "Vihollisen tuhoamisen" dynamiikasta, kokemuksesta ja muistosta. I: *Ihminen sodassa. Suomalaisten kokemuksia talvi- ja jatkosodassa*, red. Tiina Kinnunen ja Ville Kivimäki. Helsinki, Jyväskylä: Minerva, s. 191–208.
- Korsström, Tuva (2013). *Från Lexå till Glitterscenen: finlandssvenska tidsbilder, läsningar, författarporträtt 1960–2013*. Helsingfors: Schildts & Södeströms.
- Kähkönen, Sirpa (2006). Isänmaallisuuden mustat säikeet. Suomen kohtalonhetket syyskesällä 1940. I: *Entäs jos... Lisää vaihtoehtoista Suomen historiaa*, red. Markku Jokisipilä & Mari K. Niemi. Helsinki: Ajatus, s. 132–147.
- Laakso, Johanna (2011). Linguistic approaches to Finno-Ugric literary multilingualism. I: *Multilingualism and Multiculturalism in Finno-Ugric Literatures*, red. Johanna Laakso & Johanna Domokos. Finno-Ugric Studies in Austria, 8. Münster, Westf. [u.a.]: LIT Verlag, s. 26–36.
- Landqvist, Hans & Tingsell, Sofia (2016). Flerspråkighet och språkväxling i skönlitteratur på svenska: att analysera kontexten för litterära verk. I: *Språkmöten i skönlitteratur: perspektiv på litterär flerspråkighet*, red. Siv Björklund & Harry Lönnroth. VAKKI Publications 6. Vaasa: VAKKI ry, s. 33–53.
- Leskelä-Kärki, Maarit & Melkas, Kukku (2015). Raunioiden raivaajat ja jälleenrakentajat. Uuden vuosituhannen historiallinen romaani. I: *Nainen kulttuurissa, kulttuuri naisessa*, red. Viola Parente-Čapková, Heidi Grönstrand, Ritva Hapuli, Kati Launis. Turku: Turun yliopisto, s. 109–132.
- Lilius, Pirkko (1989). Om språkval i den finlandssvenska litteraturen. I: *Folkmålsstudier 32. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi*. Helsingfors: Föreningen för nordisk filologi, s. 111–128.
- Liljestrand, Birger (1983). *Tal i prosa. Om svenska författares anföringsteknik*. Umeå studies in the humanities, 54. Umeå: Acta Universitatis Umensis.
- Liljestrand, Birger (1998). Språket i Jarl Hemmers prosa. I: *Folkmålsstudier 38. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi*. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, s. 33–74.
- Liljestrand, Birger (2003). Den litterära texten som språkspegel. I: *Från Närpesdialekt till EU-svenska. Festskrift till Kristina Nikula*, red. Harry Lönnroth. Tampere: Tampere University Press, s. 121–132.
- Lindström, Jan & Wide, Camilla (2015). Finlandssvenskt samtalsspråk. I: *Gruppspråk, samspråk, två språk*, red. Marika Tandefelt. *Svenskan i Finland – i dag och i går I:2*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland, 799. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s.

- 91–126. Tillgänglig även som pdf-fil via SLS sidor:
<<https://www.sls.fi/sv/utgivning/gruppsprak-samsprak-tva-sprak>>.
- Maximpris å tobaksfabrikat (1918). I: *Åbo Underrättelser* 24.11.1918, nro 249, s. 8. [Citerat 5.5.2021]. Tillgänglig <<https://digi.kansalliskirjasto.fi/sanomalehti/binding/1160150?page=8>>. Kansalliskirjaston digitaaliset aineistot.
- Malmio, Kristina (2011a). Ut i vida världen. Flerspråkighet i några finlandssvenska romaner på 1990-och 2000-talen. I: *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisyydestä*, red. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio. Helsingfors: Schildts, s. 293–317.
- Malmio, Kristina (2011b). Arma lasseliten med kluven tunga. Elmer Diktonius och den tvåspråkigas identitet. I: *Både och, sekä että. Om flerspråkighet. Monikielisyydestä*, red. Heidi Grönstrand & Kristina Malmio. Helsingfors: Schildts, s. 102–125.
- Nyqvist, Yasmin (2010). Språk och klass hos Leo Ågren. I: *Nya Argus* nr. 3/2010. Citerat [5.5.2021]. Tillgänglig: <<http://www.kolumbus.fi/nya.argus/2010/03/leoagren.html>>.
- Näre, Sari (2018). *Helsinki veressä. Naiset, lapset ja nuoret vuoden 1918 sodassa*. Helsinki: Tammi.
- OFSF = *Ordbok över Finlands svenska folkmål* (2019). Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland. Tillgänglig <kaino.kotus.fi/fo/>.
- Paunonen, Heikki & Paunonen, Marjatta (2001). *Tsennaaks Stadii, bonjaaks slangii. Stadin slangin suursanakirja*. 3. p. Helsinki: WSOY.
- Pihlström, Bengt (1957). Ågren på rätt väg. I: *Nya Pressen* 12.12.1957.
- Reuter, Mikael (2014/2015). *Så här ska det låta. Om finlandssvenska och språkkriktighet*. Andra upplagan. Vasa: Scriptum.
- Saari, Mirja (1995). "Jo, nu kunde vi festa nog". Synpunkter på svenskt språkbruk i Sverige och Finland. I: *Folkmålsstudier 36. Meddelanden från Föreningen för nordisk filologi*, red. Marketta Sundman. Helsingfors: Institutionen för nordiska språk och nordisk litteratur, s. 75–108.
- SAG = *Svenska Akademiens grammatik 1. Inledning. Register* (1999/2010). Red. Ulf Teleman & Staffan Hellberg & Erik Andersson. Stockholm: Norstedts ordbok.
- Sallamaa, Kari (1999). Vasemmistokirjallisuuden voiman ja vaaran vuodet. I: *Suomen kirjallisuushistoria 3. Rintamakirjeistä tietoverkkoihin*, red. Pertti Lassila. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 724 : 3. Helsinki: SKS, s. 54–65.
- SAOB = *Svenska Akademiens ordbok* (1898–). Utg. av Svenska Akademien. Lund. Tillgänglig <<https://svenska.se/>>.
- SAOL = *Svenska Akademiens ordlista* (2015). Fjortonde upplagan. Utg. av Svenska Akademien. Stockholm. Tillgänglig <<https://svenska.se/>>.
- SO = *Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien* (2009). Tillgänglig <<https://svenska.se/>>.

- Stolpe, Sven (1959). Ett finlandssvenskt hopp. I: *Aftonbladet* 30.11.1959.
- Stormbom, Nils-Börje (= N-B. S.) (1957). Frihetens kungsåder. I: *Hufvudstadsbladet* 28.11.1957.
- Stormbom, Nils-Börje (= N-B. S.) (1961). Leo Ågren om inbördeskriget. I: *Hufvudstadsbladet* 24.8.1961.
- Sund, Lars (2014). *Tre systrar och en berättare. Roman i fyra akter*. Stockholm: Norstedts.
- Suomen kielen etymologinen sanakirja 4* (1980). Red. Aulis Johannes Joki & Erkki Itkonen. 2. muuttam. p. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, 4. Helsinki: Suomalais-ugrilainen seura.
- Tallberg-Nygård, Manuela (2017). *Semiosfärerna över Helsingfors Kjell Westös romankvartett i intrakulturell och interkulturell översättning*. Acta Translatologica Helsingiensia Vol. 5. Helsinki: Helsingfors universitet.
- Tandefelt, Marika (2017). Språkval i finlandssvensk skönlitterär prosa. I: *Språk i prosa och press. Svenskan i Finland – i dag och i går II:1*, red. Marika Tandefelt. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 809. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 32–78. Tillgänglig även som pdf-fil via SLS sidor: <<https://www.sls.fi/sv/utgivning/sprak-i-prosa-och-press>>.
- Tandefelt, Marika (2019). Finländsk svenska från 1860 till nutid. I: *Finländsk svenska från 1860 till nutid. Svenskan i Finland – i dag och i går II:1*, red. Marika Tandefelt. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland 830. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 13–21. Tillgänglig även som pdf-fil via SLS sidor: <<https://www.sls.fi/sites/default/files/publications/pdf/2541.pdf>>.
- Tidigs, Julia (2014). *Att skriva sig över språkgränserna. Flerspråkighet i Jac. Ahrenbergs och Elmer Diktonius prosa*. Akademisk avhandling. Åbo: Åbo Akademis förlag. [Citerat 5.5.2021]. Tillgänglig <<http://www.doria.fi/handle/10024/95611>>.
- Tiittula, Liisa & Nuolijärvi, Pirkko (2013). *Puheen illuusio suomenkielisessä kaunokirjallisuudessa*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 1401. Helsinki: SKS.
- Warburton, Thomas (1984). *Åttio år finlandssvensk litteratur*. Helsingfors: Holger Schildts förlag.
- Westerlund, Magnus (2006). Harhaanjohdetut torpparit ja isänmaalliset opiskelijat. Ruotsinkieliset suomalaiset ja vuoden 1918 sota. I: *Kun sota on ohi. Sodista selviytymisen ongelmia ja niiden ratkaisumalleja 1900-luvulla*, red. Petri Karonen ja Kerttu Tarjamo. Helsinki: SKS, s. 123–165.
- Westö, Kjell (2000). *Vådan av att vara Skrake*. Helsingfors: Söderström.
- Westö, Kjell (2019). Den bortträngda skulden och tvånget att tiga. En romanförfattares anteckningar om det finländska ödesåret 1918. I: *Historiska och litteraturhistoriska studier 94*, red. av Anna Biström och Maren Jonasson. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland, s. 157–174.

Wiik, Barbro (2002). *Studier i de österbottniska dialekternas fonologi och morfologi*. Skrifter utgivna av Svenska litteratursällskapet i Finland nr 642. Studier i nordisk filologi 80. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.

Willner, Sven (1961). Leo Ågren och 1918. I: *Västra Nyland* 24.8.1961.

Ågren, Gösta (1983). *En man gick genom stormen. Leo Ågrens liv och diktning*. Vasa: Skrivor.

Ågren, Gösta (2003a). *Nykarleby-målet: ett språkeri*. Del 1. Nykarleby: Skrivor. [Citerat 5.5.2021]. Tillgänglig: <<http://www.nykarlebyvyer.nu/sidor/texter/prosa/agreng/div/nkbymal1.htm>>.

Ågren, Gösta (2003b). *Nykarleby-målet: ett språkeri*. Del 2. Nykarleby: Skrivor. [Citerat.5.5.2021]. Tillgänglig: <<http://www.nykarlebyvyer.nu/sidor/texter/prosa/agreng/div/nkbymal2.htm>>.

Ågren, Leo (1959). *När gudarna dör*. Helsingfors: Söderströms.

Österbotten, Österbotten. (2004). *Nykarlebyvyer*. [Citerat.5.5.2021]. Tillgänglig: <<http://www.nykarlebyvyer.nu/sidor/texter/poesi/wichmann/osterbot.htm>>.

Otryckta källor

Nyqvist, Yasmin (2009). *"He ä ju klart att överheitin har rätt att klubb hästin min"*. *Klassproblematik i Leo Ågrens Kungsådertrilogi ur ett diskursanalytiskt perspektiv*. Avhandling pro gradu i litteraturvetenskap. Åbo Akademi.